

50. MAGYAR NYELV HETE,
2016. ÁPRILIS 11.

Édes Anyanyelvünk

2016. FEBRUÁR

XXXVIII. ÉVF. 1. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Lengyel Klára:
Miért alárendelés?

Balázs Géza:
Érzékeink kiterjesztése

Pomozi Péter:
Erdélyi Zsuzsanna imádságai

Kemény Gábor:
Miheztartás miatt

Dömötör Adrienne:
Nyelvművel – és a többi

Zimányi Árpád:
Termékeny képzőnk, a -z

„Fotómóser”

Málnási Ferenc:
„Erdély Lőrinczéje”
Murádin László 85

És:
Nyelvi esszék –
anyanyelvi pályázat
2016.

Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek

Kupeczky János:
Tárogatón játszó férfi

É
A

Az Anyanyelvapolók Szövetsége és a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága az elmúlt, 2015. évet – születésének 100. évfordulója alkalmából – Lőrincze Lajos emlékének ajánlotta.

2016-ban a következő főbb évfordulókat élhetjük meg.

3 A szokott helyen és időben, 2016. június 15–19. között Sátoraljaújhelyen és Széphalomban lesz a harmadik nyelvész-találkozó.

15 A 15. Semiotica Agriensis konferencia témája a multikulturalitás. A konferencia 2016. szeptember 30–október 2. között lesz Egerben.

50 Ötvenedik alkalommal rendezik meg a magyar nyelv hétét. A központi ünnepségre 2016. április 11-én és 12-én Sárospatakon és Széphalomban kerül sor.

125 éve született Karácsony Sándor (Földes, 1891. január 10.).

225 éve született Széchenyi István. A

Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága ezért a 2016. június 18-án Széphalomban megrendezendő esszékonferenciáját „A legnagyobb magyarok” címmel hirdeti meg.

250 éve született Fazekas Mihály (Debrecen, 1766. január 6.).

1700 2016-ban lesz Szent Márton születésének 1700. évfordulója. A keresztény ókor és középkor e kiemelkedő szentjét választotta Géza fejedelem 996-ban az ország első bencés apátsága védőszentjének. A 2015. november 11. és 2016. november 11. között megtartott Szent Márton-év a közösségépítést és a kulturális párbeszédet helyezi középpontba.

A Tetten ért szavak című rádióműsor Holczer József összeállításában a következő születési évfordulókról emlékezik meg: 200 éve (febr. 12.) Sárosi Gyula, 100 éve (ápr. 18.) Tűz Tamás, 125 éve (jún. 6.) Lányi Sarolta, 100 éve (nov. 21.) Csorba Győző.

Valamint már az idén megkezdődnek az előkészületek a 2017-es Arany János-bicentenáriumra.

A szerk.

Kupeczky János (Jan Kupetzky) 1667-ben született a Pozsony melletti Bazinban, szülei a vallási üldözések elől vándoroltak Magyarországra. Apja takácsnak akarta nevelni, ő azonban a festőművészet iránt érzett tehetséget, és előbb Holic várában dolgozott Benedikt Klaus mester mellett, majd vele ment Bécsbe is.

1687-ben itáliai tanulmányútra indult, és velencei, valamint római tartózkodás után csak 1709-ben tért vissza Bécsbe, ahol a császár udvari festője lett. Megörökítette a császári ház több tagját, Savoyai Jenő herceget, a főurak egy részét, sőt megfestette Karlsbadban I. Péter cár képását is.

1733-ban elhagyta Bécsset, és Nürnbergben telepedett le, s ott dolgozott 1740-ben bekövetkezett haláláig.

Kupeczky mindig csehnek vallotta magát, de festett több magyar tárgyú festményt is. Ezek egyike a Szépművészeti Múzeumban őrzött kép, melyen egy kuruc dalt fújó tárogatóst örökített meg.

TARTALOM

2016	2
Kemény Gábor: Emlékbeszéd Lőrincze Lajos 100. születésnapján.	3
Balázs Géza: Lőrincze Lajos életműve és öröksége	3
Lengyel Klára: Miért alárendelés?	4
Balázs Géza: Érzékeink kiterjesztése	5
Pomozsi Péter: Erdélyi Zsuzsanna imádságai.	6
Kemény Gábor: Miheztartás miatt	7
Dömötör Adrienne: <i>Nyelvművel</i> – és a többi	8
Elek Lenke: <i>Szép napot! Szép hetet!</i>	8
Zimányi Árpád: Termékeny képzőnk, a -z	9
„Fotómóser”	10
Lőrincze Lajos a magyarság emlékezetében	11
Büky László: Mindenféle <i>csatornák</i>	12
Kulcsár István: Őszintén megmondom	12
Nyelvi esszék. Anyanyelvi pályázat, 2016.	13
Mus Nikolett: Mit kérdezzük? Hogyan kérdezzük?	14
Gasparics Gyula: Időjárás.	15
Kovács József: „Tudós” tárgyak, meghökkenítő hibák	15
B. G.: Gyöngyhalászok. Hódi Éva és Hódi Sándor könyvei	16
Kemény Gábor: (N)yelvi kérdések. Horváth Péter Iván 100 könnyed ismeretterjesztő cikke	17
Málnási Ferenc: „Erdély Lőrinczéje”. Murádin László 85	18
Minya Károly (összeállító): www.manyszi.hu	19
Hírek – tudósítások	20
Grétsy László: A magyar nyelv hete jubileumára .	21
Pontozó	22
Keresztretjtvény.	23
Új szavak, kifejezések (88.)	23
K. G.: Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVAPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvapolók Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség: Balázs Géza balazsge@due.hu,
Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com,
Hujber Szabolcs (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com v. személyesen: csüt. 10–12, PIM

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Bencédy József (elnök),
Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet,
Hujber Szabolcs, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu,
ea.szerkesztoseg@gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt íráskért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.). Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél. E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvapolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulónak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvapolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális Alap,
Nemzeti Kulturális Alap

a Magyar Művészeti
Akadémia,

a Consequit Csoport,
CONSEQUIT
IDŐBEN A HOLNAPÉRT

a Magyar Fejlesztési
Bank
segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

Emlékezés Lőrincze Lajos 100. születésnapján

Tisztelt emlékezők, kedves kollégák, barátaink!

Engedjék meg, hogy az MTA Nyelvtudományi Intézete nevében néhány emlékező szót szóljak Lőrincze Lajosról.

Lőrincze tanár úr több mint negyven évig volt intézetünk munkatársa, ebből húsz évig osztályvezető, közben egy ideig igazgató-helyettes is.

1970-ben átadta az osztályvezetés terheit méltó utódának, Grétsy Lászlónak, de továbbra is egyik vezető kutatója, meghatározó egyénisége maradt az Intézetnek.

A centenárium alkalmából minden emlékező elmondta vagy megírta, de hadd mondjam el én is, hogy Lőrincze Lajos a magyar nyelvvelés megújítója, tekintélyének helyreállítója volt.

Ez a 100. születésnap jó alkalom arra, hogy felidézzük szelíd egyéniségét, anyagi jóságát, egyben azonban rendíthetetlen helytállását is, ha a magyar nyelv ügyéről volt szó.

A fáradhatatlan ismeretterjesztőnek, „a nemzet napszamosának” alakja gyakran elfeledi azt aényt, hogy Lőrincze Lajos nagy tudású, sokrétű szakmai felkészültségű kutató is volt. Gondoljunk földrajzi neveink életéről szóló munkájára vagy dialektológiai kutatásaira, például A magyar nyelvjárások atlaszának létrejöttében betöltött fontos szerepére.

De ő ezt a tudást nem tudományos címek és rangok megszerzésére, valamint tudományos „karrier” építésére fordította, hanem apránként szétosztogatta a hazai és határon túli magyarok, kálmista zamatú kifejezéssel élve: felebarátai között.

Ennek a „szétosztogatásnak” a fő eszköze az Édes anyanyelvünk rádióműsor, majd az ugyanilyen című folyóirat volt. És ami ezzel majdnem egyenértékű: a magyar világot, a nyelvi nemzetet átfogó levelezése.

Elhangzott Lőrincze Lajos sírjánál a Farkasréti temetőben, a Nemzeti Örökség Intézete által rendezett megemlékezésen (2015. november 24.).

Ez utóbbiról egy személyes emlék. 1988 tavaszán, Lőrincze tanár úr aktív életének vége felé meglátogattam őt Szilágyi Erzsébet fásori lakásán, és ott szemembe ötlött, hogy dolgozószobájának polcai roskadoznak a nagy dobozoktól.

Mi volt ezekben a dobozokban? Akkor azt hittem, nyelvi adatok cédulái. Később Grétsy tanár úr felvilágosított, hogy azok is, de főként levelek, az a több ezer, talán tízezerrel is több levél, amelyet hosszú nyelvművelői pályája során hozzá írtak, és amelyeket ő egytől egyig megválaszolt, pontosan és barátságosan, olykor egy csöppnyi iróniával.

Ha már személyes emlékek is szóba kerültek, hadd folytassam a szerkesztő Lőrincze Lajos megidézésével! 1978 őszén Lőrincze tanár úr felkért arra, hogy írjak egy cikket az akkor induló nyelvi ismeretterjesztő folyóirat, az Édes Anyanyelvünk első számába. Méghozzá nem nyelvművelő cikket, hanem a 100 éves Krúdy Gyuláról szólót. (Akkor ugyanis Krúdy volt éppen 100 éves.) A cikket megírtam, és azóta rendszeresen publikálok ebben a lapban.

A több évi közös munka során alkalom volt megtapasztalni, milyen éles szemű szerkesztő és tapintatos, de határozott bíráló volt Lőrincze Lajos. Egy példa erre. Valami ilyesmit írtam: „az adatokból *egykönnyen* arra a következtetésre juthatunk, hogy...” Mire ő: Gábor! Az *egykönnyen* szót csak tagadásban használjuk: *nem egykönnyen*. Állító értelemben elég a *könnyen*. Ugyanígy: *nem egyhamar*, de *hamar*. Kijavítottam, megtanultam (egy életre).

Tisztelt emlékezők: *nem egyhamar* születik még egy olyan magyar nyelvész, amilyen Lőrincze Lajos volt. „Szellemujjának vonásai” most is ott vannak minden írásunkon.

Kedves Lajos bátyám! Köszönjük, hogy köztünk voltál, hogy kortársaid, munkatársaid lehettünk. Isten veled – és Isten hozott. Maradj továbbra is közöttünk!

Kemény Gábor

Lőrincze Lajos életműve és öröksége

Lőrincze Lajos tudományos munkájának homlokterében előbb a földrajzinév-kutatás, majd az MTA Nyelvtudományi Intézetének feladatai között szereplő munkák álltak: 1. a nyelvátlaszgyűjtés, 2. a nyelvművelő munka. Ez utóbbi két részre oszlik: (a) elvi-elméleti alapvetések és (b) gyakorlati nyelvművelő tevékenység. *A magyar nyelvjárások atlasza* Lőrincze munkájának eredménye is. Szülőföldjéhez kapcsolódó történeti tájnyelvi gyűjtését (mondhatni „szentgáli tájnyelvi szótárát”) idős korában adták ki. Elméletileg is megalapozta a nyelvművelést. Lőrincze Lajos volt a *Nyelvművelő kézikönyv* első munkaközösségének a vezetője, elvi felfogása a legalapvetőbb címszavakban érvényesült. Ugyanezen elvek fogalmazódnak meg az *Emberközponitú nyelvművelés* (1980) című ismeretterjesztő könyvében is. Lőrincze Lajos munkásságának harmadik, talán legkiterjedtebb vonulata a gyakorlati nyelvművelő munka volt. Ebbe sorolhatjuk a kisebb tanulmányokat, írásokat tartalmazó munkákat, pl. *Nyelv és élet, Nyelvörzségen, Édes anyanyelvünk*.

Lőrincze Lajos életművéhez tartozik szerkesztői tevékenysége is. Csaknem negyven éven át szerkesztette a Magyar Nyelvőrt (1954–1993), s bár tudjuk, hogy ebben voltak segítők, de azért a lap színvonalát Lőrincze Lajos garantálta. Az Édes Anyanyelvünk című nyelvművelő-ismeretterjesztő lap szerkesztőbizottságának elnöke volt. A hazai nyelvművelést a rádió hatására Kárpát-medenceivé szélesítette, később pedig az Anyanyelvi Konferencia (ma: a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága) mozgalmanak vezetőjeként, elnökeként (1970–1992) világméretűvé, 1945 óta először megszólítva a világon szétszóródott, diaszpórában élő (emigrált) magyarságot. Hadd idézzek fel egy Lőrincze-anekdotát a sokból, amely a Nyelvi anekdoták című kötetben je-

Elhangzott a Magyar Örökség Díj átadásán (MTA, 2015. december 19.). A laudáció hosszabb változata a Laudációk könyvében jelenik meg.

lent meg: Lőrincze Lajos, a jeles nyelvművelő, az Édes anyanyelvünk rádióműsor-sorozat gazdája egy ízben Clevelandben járt, ahol egy vak asszony felkiáltott: Hiszen ez az Édes anyanyelvünk!

Kétségtelenül Lőrincze Lajos volt a 20. század talán legismertebb és legnagyobb hatású nyelvésze. Ezt részben személyes vonzerejének, azon belül kedvesen tanáros stílusának, szép, nyugodt, dunántúli ízü beszédének, valamint a korszak legfontosabb médiájának, a rádióknak köszönheti. A Halász Gyula által alapított, de igazából Lőrincze Lajos által népszerűvé tett Édes anyanyelvünk című rádióműsornak 1952-től egészen haláláig, 1993-ig volt a „hangja”, gazdája. Sokszor szerepelt a Magyar Televízióban is.

Lőrincze Lajosról mérvadó nyelvészek vannak jó vélemény-nyel. Benkő Loránd (2005): „Lőrincze Lajos a múlt század második felének legkiválóbb hazai nyelvészei között tartandó számon.” Tolcsvai Nagy Gábor (2005): „Lőrincze tevékenysége nem szigorúan vett tudományos munka volt, hanem annál több: folyamatos közösségi önértékelés és önértékelés.”

Három iskola viseli a nevét. A veszprémi Eötvös József Könyvtárban és Szentgálon emlékszóba, utóbbi helyen ma már szobor is őrzi emlékét. Vácott emléktáblát állítottak tiszteletére. Íróasztala és néhány személyes tárgya a széphalmi Magyar Nyelv Múzeumban található. 2015-ben a 49. magyar nyelv hete megnyitóján Pápan, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának esszékonferenciáján Széphalomban, a magyar nyelv napján a Petőfi Irodalmi Múzeumban és a Pesti Vigadóban rendezett állami ünnepségen is megemlékeztek róla. Az Édes Anyanyelvünk című folyóirat és a Magyar Rádióban naponta hallható, Tetten ért szavak című ötperces nyelvi műsor több alkalommal is megemlékezett róla. A 100 éves ünnepek bizonyították, hogy hatása ma is él.

Balázs Géza

Miért alárendelés?

CsR (Csombor Rita): Az állítmány és az alany tanítása a 7. osztályban kezdődik. Nekünk, magyartanároknak kétféle (egymásnak ellentmondó) megközelítés között kell döntenünk attól függően, hogy ki melyik tankönyvet használja. Az Apáczai Kiadó nyelvtankönyve az alany és az állítmány egyenrangúságát, ezzel együtt úgynevezett *hozzárendelő* viszonyát vallja. Az OFI kísérleti tankönyvcsaládjának 7. osztályos nyelvtankönyvében ezzel szemben a Magyar grammatika című egyetemi tankönyv felfogásának megfelelő *alárendelő* szintagma szerepel. Egy nemrég lezajlott továbbképzésen több kolléga jelezte tanácsalanságát, hiszen a felfogásbeli különbség a teljes mondatelemzésre kihat.

LK (Lengyel Klára): Valóban, általános és középiskolában még én is hozzárendelő szerkezetként tanultam az állítmány és az alany kapcsolatát. A hozzárendelés viszony alapja részben a logikai viszony, részben a kölcsönös nyelvtani függés és irányítás feltételezése. Amit állítunk, az az állítmány, és amiről állítjuk, az az alany. Az állítmány előírja az alany formáját (megjelenését, esetragját), és az alany is előírja az állítmány formáját (szám- és személyjelölését). Ha mindkét mondatrész irányítja valamilyen módon a másikat, akkor valamelyest mindkettő alá van rendelve a másiknak, tehát tulajdonképpen egyenértékűek. Ezért ábrázolják a hozzárendelésben az állítmányt és az alanyt egymás mellé írva úgy, hogy két ellentétes irányú nyíl kapcsolja össze őket. L. például a *Mindenki felébredt* mondat ábráját:

Mindenki \longleftrightarrow felébredt

Az állítmány és az alany közötti alárendelés követői szélesebb és pontosabb rendszerben gondolkodnak. Azt veszik figyelembe, hogy az állítmány a tagolt mondat fő szervező eleme. Az alany, a tárgy és a határozó egyaránt és dominánsan azonos módon függenek az állítmánytól. Az állítmány jelentéstartalma írja elő azt, hogy szerepeljen-e a mondatban az alany, a tárgy, valamint a határozó *mint vonzat*, vagy sem. Nagyon egyszerű példákkal illusztrálom:

Tüsszög. – Az állítmány megköveteli az alany jelenlétét, alany nélkül a mondat hiányos. A teljes mondat pl. *A kisfiam tüsszög.*

Havazik. – Az állítmány tiltja az alany jelenlétét, a mondat éppen alany nélkül tökéletes.

Melinda készít. – Az állítmány megköveteli a tárgy jelenlétét, tárgy nélkül a mondat hiányos. A teljes mondat pl. *Melinda ajándékat készít.*

A Föld forog. – Az állítmány tiltja a tárgy jelenlétét, a mondat éppen tárgy nélkül tökéletes.

A hid átível. – Az állítmány megköveteli a határozó (itt egy helyhatározó) jelenlétét. A teljes mondat pl. *A hid átível a Tiszán.*

A cica megvakarja a fülét. – Az állítmány nem vehet fel vonzatként határozót. A mondat határozók nélkül teljes.

Az alany, a tárgy és a határozó jelenléte elsősorban az állítmánytól függ (a mondat elemi szintjén, mert gondolkodásunk és ebből adódóan a nyelvi rendszer sokkal bonyolultabb). De az állítmánytól függ a fenti bővítmények mondatbeli helyzete és jelöltsége is. Az alany jelöletlen, azaz úgynevezett zéró esetragos, a tárgy és a határozók esetragokat kapnak.

Az állítmánytól való függés tehát az alany, a tárgy és a határozó azonos értékére mutat rá. Az egyenértékűség további bizonyítéka az, hogy e három bővítmény sokfajta mondat szerkezet-variánsban változhatnak egymással. A leglátványosabb szerepcserékre mutatunk példákat:

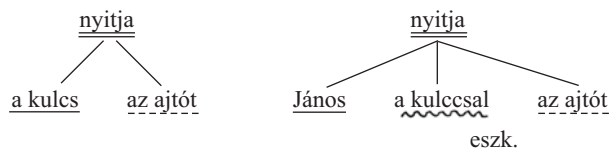
Az *ember a mozgás fogyasztja* és *Az ember mozgással fogyasztja* (pl. *magát*); *Péter és Pál verekszenek* és *Péter verekszik Pállal*; *Töltöm vízzel a kancsót* és *Töltöm a vizet a kancsóba* stb. Azt tapasztaljuk, hogy a szituációk azonos szereplői megváltoztathatják pozíciójukat és alakjukat, akár cserélhetnek is, tehát minden bizonnyal azonos értékűek. Ebből pedig világosan következik,

hogy az alany – az állítmányhoz képest – ugyanolyan értékű, mint a tárgy vagy a határozó.

CSR: De az alany mégiscsak irányítja az állítmány szám- és személyjelölését!

LK: Igen. Ugyanúgy, ahogy a tárgy is irányítja az igei állítmány ragozását, hiszen ha határozott a tárgy, akkor az igei állítmány is határozott ragozású: *Marci egy pókot rajzol* és *Marci a pókot rajzolja*. A szám- és személybeli, valamint a tárgyhatározottság szerinti egyeztetést jellegzetesen a bővítmény irányítja. A hozzárendelés-felfogás e szempontja önellentmondásos, és éppen az alárendelő viszonyt bizonyítja.

Bemutatom az alárendeléses felfogás elemzési ábráját is, kiemelve az állítmány bővítményeinek egyenrangúságát. L. pl.: *A kulcs nyitja az ajtót*; illetőleg *János kulccsal nyitja az ajtót*.

CSR: Hetedikes osztályommal a kísérleti tankönyvekből dolgozunk. Ennek használata során, a Tanári elsősegély című fejezet (143–144. oldal) kapcsán újabb kérdések merültek fel:

1) Nem rákérdéssel, hanem az alakiságból kiindulva javasolják a mondatrészek felismertetését. Ez általános iskolában nem túl bonyolult?

2) A névszói-igei állítmányról szóló fejtegetés nehezen érthető, de nagyon nehéz tananyag rész a segédige tanítása is. Hogyan lehetne egyszerűbbé és érthetőbbé tenni az elemzést?

3) Az ábrázolásnál a szavak kiírását fontosnak tartom. Sokkal nagyobb a tévesztés esélye, ha csak az Á–A–H–J rövidítéseket írják le a gyerekek.

LK: Én is belemerültem a hetedikes tankönyv egyetemi szintű tananyagába. Javasolom, hogy a későbbiekben foglalkozzunk még a témával. Most röviden a válaszom, hogy az állítmányra rá lehet kérdezni, a „Mit állítunk?” hagyományos kérdést nyugodtan alkalmazhatjuk továbbra is. Kissé bonyolult, de igenis jó a kísérleti tankönyv állítmányi bevezető része, melyben a szerző elmagyarázza, hogy a mondatok zöme tartalmaz egy állítást, majd rámutat arra is, hogy a logikai állítás nem feltétlenül esik egybe a grammatikai állítmánnyal. Furcsa, hogy a jó megközelítés után miért nem él a „Mit állítunk?” kérdéssel, hiszen ennek megértése nem szokott nehézséget okozni.

Valóban, sokkal nehezebben követhető utat választanak a szerzők azzal, hogy az ige és a segédige megkülönböztetésének fortélyaira építik az igei és a névszói-igei állítmány felismerését. Ez bizony még az egyetemi hallgatók körében is az egyik legnehezebb feladat. Az elemzést ebben az életkorban valóban nem kellene megnehezíteni. A névszói-igei állítmányokat néhány melléknévi és főnévi szófajú állítmánnyal mutatnám be, éppen az említett kérdések segítségével. Pl. *A rózsza illatos.* – Mit állítunk? – *Illatos.* (= állítmány) – Mi illatos? – *A rózsza.* (= alany). Tegyük az állítmányt múlt és jövő időbe, nézzük meg feltételes módban, felszólító módban! Kiderül, hogy megjelenik mellette egy segédige: *illatos volt, illatos lesz, illatos lenne, illatos legyen.* Innen már csak egy lépés megtanítani, hogy ez a szócska az állítmány alapalakjában nincs jelen.

Az elemzést ábrázoló ágrajz kizárólag akkor használható (akkor ér valamit), ha benne a szavak ki vannak írva, és a teljes mondat összeolvasható. A kísérleti tankönyv többnyire kiírja elemzésekben a mondat szavait, helyesen jár el. Néhány oldalon szerepel csupán az Á–A–T–H jelölés, ez javítandó egyszerűsítés.

Lengyel Klára

Miért érdekes?

Érzékeink kiterjesztése

Az ember kapcsolattartása a környezetével öt érzékszervvel történik. Az érzékszervek elkülönülése csak a törzsfajlódás magasabb szintjén következik be, s ez máig nem teljes. Az érzékelés alapformájának tekinthető a tapintás, mert itt fizikai kapcsolat jön létre az érzékelő és az érzékelt között. Walter Ong a tapintáshoz kapcsolja az ízeletést, szaglást, sőt a hallást is, mert mindháromban van fizikai kapcsolat az érzékelő és az érzékelt között, míg a skála végére a látást helyezi. Az ízeletés és a szaglás áll a legközelebb egymáshoz, mindketten a tapintásnak különleges fajtái, az érzékelt anyag koncentrációjában különböznek: az ízeletésnél cseppfolyós, a szaglásnál légnemű halmazállapotú anyag érzékeléséről van szó. A szaglásérzékelt elvesztő náthás ember képtelen az ízek érzékelésére. Az ízeletéshez az ízeletőbimbókon kívül nyálra is szükség van. A halláshoz hanghullámokra (rezgésre) van szükség. Ognak az érzékelés intimitásának erőssége kapcsán felállított „rangora” tehát a következő:

TAPINTÁS (tapintás, ízeletés + szaglás – hallás) – **LÁTÁS**

Más csoportosítás szerint beszélhetünk fizikai és kémiai érzékelésről. Fizikai: fény-, hang-, hő- és tapintási ingerek, kémiai: íz- és szagérzékeltetés. A távolsági skála (közeli/közvetlen – távoli/közvetett) szerint pedig így rendeződnek az érzékszervek:

íz, szag, érintés – fény, hang

A pszichológia érzethierarchiája szerint a csúcson a hallás és a látás áll (a kulturálisan leginkább befolyásolt érzetek), s csak ezt követi a többi, „alacsonyabb értékű”, kevésbé szocializált érzékelési forma. Látható, hogy a különféle rendszerezésekben nincs teljes összhang.

Szinesztézia

A rendszerezésben, hierarchiában mutatkozó keveredést a nyelv is tükrözi. A jelenséget szinesztéziának, érzékek szintézisének, érzékszint-váltásnak nevezzük. A látást, hallást és ízeletést kapcsolja össze Ady Endre verse: „Napsugarak zúgása, amit hallok, / Számban nevednek jó íze van” (Köszönöm, köszönöm, köszönöm). A tapintás- és ízeletés keveredése Szabó T. Annánál: „A bőröd sima mindenütt. / Az íze áprilisi szél” (Szonett). Fónagy Iván szerint az érzékcseré lényege: egy ismeretlen keresztül, az ismert meghaladva érzékeltetni az ismeretlent. Ezzel visszakanyarodik a múltba, amikor a kisgyermek tudatában még szoros kapcsolatban álltak egymással a különböző érzékszerveken befutó élmények (ingerek). A szinesztézia „kerülőútja” az élmény körüljárására, a felszín alatti összefüggések megragadására szolgál.

A tipikus szinesztéziák (*puha fény, meleg szó, csillogó szoprán*) azt mutatják, hogy a szinesztézia előszeretettel kapcsolódik tapintási, hallási ingerekhez.

Melléknevek szinesztéziás jelentésváltozásai:

tapintás → ízeletés, szaglás, látás, hallás
(*nehéz szag, puha fény, meleg szó*)
ízeletés → szaglás, hallás, látás (*ízese/édese beszéd, jóízű kisváros*)
látás → hallás (*csillogó szoprán, fehér csönd*)
hallás → látás (*rikító szín*)

Elsődleges érzékszervek

Platón és Arisztotelész szerint érzékelésünkben a látás játssza a főszerepet. Saussure szerint a vizuális benyomások tisztábbak és tartósabbak, mint az akusztikaiak. Ezzel szemben McLuhan úgy véli, hogy a hallás a látásnál természetesebb, emberközelebbi érzékelésmód. Azért fejlődhetett ki az embernél az akusztikus kommunikáció (beszéd), mert a hangadás független a terep- és fényviszonyoktól, valamint nem gátolta az embert más tevékenységében (legfőképpen az evésben). A hang ráadásul saját testünkől származik, és egy másik ember testé-

ben ér célba. A hallás az akusztikus, auditív vagy vokális, a látás a vizuális, a tapintás a taktilis vagy haptikus, a szaglás az oszmatikus vagy olfaktorikus, az ízeletés a gusztatív, gusztatikus (vagy: kulináris) kód. További érzékelési területek is vannak. Ilyen az egyensúlyérzék, az érzéken túli érzékelés (mentális és spirituális érzékelés). A mentálisba tartozhat a propriorecepció (mozgásérzékeltetés; pl. tudunk úgy járni, hogy nem nézünk a lábunk elé). Mivel a hatodik érzék nem nevezünk meg, ezért fölösleges és téves „hetedik” érzékről beszélni.

A média mint érzékszerveink kiterjesztése

Érzékszerveink média általi kiterjesztésére McLuhan utal: „Az ember, ez a szerszámkészítő állat a beszéd, az írás vagy éppen a rádió révén régóta kiterjeszti egyik vagy másik érzékszervének hatókörét, s ezzel mintegy megzavarja a többi érzékét vagy képességét. De ennek során mindig elmulasztotta, hogy ezt a folyamatot figyelemmel is kísérje” (A Gutenberg-galaxis, Trezor, Budapest, 2001. 16). A monomédialitás elindult a multimédialitás felé. A hallás kiterjesztése: hangtöbbszörítés (telefon: vezetékes és mobil), hangrögzítés (gramofon, magnetofon), rádió, televízió, analóg majd digitális hang-kép rögzítés és továbbítás. A téri hallás kiterjesztése: monohangzás után sztereó, majd kísérleti kvadró-adás. Ez utóbbi nem terjedt el, mert szükségtelen, ugyanis két fülünk van, és ezek képesek rekonstruálni a térben a zajok helyét. Az írás elterjedésével a hangzás világa visszaszorult (devokalizáció), viszont a 19. század végétől a hangtechnika fejlődésével megtörtént a hang visszatérése, forradalma, mely megszabadította az emberi hangot térbeli és időbeli kötöttségétől (revokalizáció). A látás kiterjesztése: szemüveg (először: pápaszem), távcső, fénykép (dagerrotípija), camera obscura, film (némafilm, hangosfilm, fekete-fehér, színes, szélesvásznú), televízió (fekete-fehér, színes), újmédia (polimédia). A látás kiterjesztéséhez tartozik a 20. század végi ikonikus (képi) fordulat. Az írás megszületésével kialakult a literáció (írásbeliség), az írás, a könyv forradalma (Gutenberg-galaxis), folyamatosan hat egymásra a beszélt és az írott nyelv. Jelentős maradt az illiteráció (írastudatlanság), s nagy kérdés, hogy mi lesz a poszt-Gutenberg-galaxisban. A szaglás kiterjesztése: az ember a természetes szagait leplezi, ezért létrehozta az azokat elfedő illatanyagokat (kölni, parfüm, dezodor). A szagoknak különleges szerepük van az étkezésben: részben az ételek minőségének (fogyaszthatóságának) meghatározásában, részben élvezeti értékük kialakításában. A szagok „erőszakos” kommunikációját jelenti az illatszertudomány vagy az ún. élménykonyhák és látványpekcségek. Az ízeletés kiterjesztése megfigyelhető a kulináritásban (bor- és pálinkakóstoló). Az érintés, tapintás kiterjesztését jelenti az érintőképernyők világa, valamint ezt eredményezi a felgyorsult mobilizáció (migráció, turizmus). Az érzékszervek kiterjesztését szolgáló nagy technikai felfedezések közül kiemelkedik a közlekedés és a távolbalátás képessége. Ez után következik korunk nagy vívmánya, a nyelvi megértés elérése, hogy „a repülés és a távolbalátás után az emberiség harmadik ősi vágya, a közös nyelv is valamikor valóságos válgáj” (Péter Mihály: Nyelv, stílus, beszéd. Tinta, Budapest, 2005. 32). Fordítóprogramok már ma is rendelkezésre állnak, s előre jelezhető, hogy a „világméretű” közös nyelv kérdése is megoldódik technológiailag.

Hatások

Az érzékszervek kiterjesztése egyfajta „halmozásos” eljárás, ami a valóságos tapasztalati információk mellőzésével a tapasztalhatatlan világokban való elmerüléshez, tévelygéshez vezet. Valóságos részvétel nélkül adja a részvétel élményét. A médiumok fejlődéstörténete az emberi tapasztalat beszűkülésével jár együtt. A sokféle „kiterjesztett” érzékelés fokozott figyelemmegosztáshoz (multitasking) vezet. McLuhan (i. m. 55) figyelmeztetése: „ha az új technológia egy vagy több érzékünket kiterjeszti a társadalom rajtunk kívüli világába, akkor abban a kultúrában érzékeink között új arányok fognak megjelenni”.

Balázs Géza

Erdélyi Zsuzsanna ímádságai

Egy évvel ezelőtt, 2015. február 13-án távozott el örökre archaikus népi imádságaink legnagyobb gyűjtője és rendszerezője, Erdélyi Zsuzsanna. 1921-ben, Komáromban született. Nagypapja Erdélyi János, a XIX. század közepének emblematikus irodalomtudósa Petrás Incével és Kriza Jánossal csaknem egy időben, az 1840-es évek elején fogott népköltészetünk tanulmányozásához. Népdalaink sajtó alá rendezésében és kiadásában pedig – a Kisfaludy Társaság titoknokaként – meg is előzte moldvai és erdélyi kortársát.

Az unoka, Erdélyi Zsuzsanna neve örökre összeforrt az archaikus (és apokrif) népi imádság műfajával, pedig csak tudós pályája szerencsés véletlenének köszönhető, hogy a szövegfolklor e különös-különleges világába csöppent. Több kiadást is megért népi imádságos könyvében így emlékezett vissza erre: „A Somogy megyei Nagyberényben 1968. december 17-én népzene gyűjtés során Babos Jánosné, 98 éves asszony ismeretlen, hosszú szöveget mondott. Imának nevezte, melyet kicsi leány korában édesanyjától tanult.” Majd kevéssel alább így folytatta sorait: „1969 őszén terepre mentem. A próbagyűjtések minden várakozásomat felülmúlták. Ezért novembertől nagy tempójú munkába kezdtem, 1972. december elejéig párhuzamaival együtt kb. 6000 db-ból álló szakrális témájú anyaghoz jutottam” (Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok. Magvető, Budapest, 1976).

Erdélyi Zsuzsanna lelkesült és odaadó munkájával egy akkoriban már végöráit élő népköltészeti műfajt mentett meg a magyar emlékezetnek. Olyan műfajt, amely nemcsak néprajzi érdekességénél és irodalmi értékénél fogva becses, hanem nyelvünk történetének íratlan korszakaihoz is apró hidakat épít. Ortutay Gyula, Erdélyi könyvének egyik méltatója szerint „Ezeknek az imáknak, könyörgéseknek egy-egy szövege önmagában is több történeti korszakot hordoz, teljes, immanens egységben, több történeti korból való réteg, formula ötvöződik természetes egységbe – és a mi korunkig hatóan.” Erdélyi Zsuzsanna sok mindent látott, sok mindent megértető, bizarr és szokatlan szövegeknek tartotta őket, melyek térben és időben egymástól (látszólag) távol eső formákat és történéseket kapcsolnak össze.

A folklórban testet öltő nyelvi emlékezet sokszor régebbi rétegeket is őriz, mint az adott műfaj vélhető korából

2016. április 13–14-én a Magyar Nyelv Múzeumáért Alapítvány Kárpát-medencei magyar és külföldi előadókkal, hagyományteremtő szándékkal konferenciát szervez, *Néphagyomány és nyelvi hagyomány – Folklor és nyelv kapcsolata a Kárpát-medencében* címmel Sátoraljaújhely-Széphalomban, a Magyar Nyelv Múzeumában. A konferencia keretében ugyanott poszterkiállítás is nyílik Erdélyi Zsuzsanna emlékére „*Ott látok egy aranyágot*” – *A népi vallásosság megjelenési formái* címmel. Bővebb információt a programokról és részvételi lehetőségekről a szervező alapítványtól vagy Pomozi Péter tudományos titkártól kaphatnak, utóbbtól a peterpomozi@gmail.com címen, ill. tájékozódhatnak az e-nyelv.hu oldalon is.

következnék. Árpád-kori kevés fennmaradt, ám annál szebb irodalmi szövegünkben is találunk olykor a népköltészet remekeivel rokon, részint már akkor is régies nyelvi formákat, ezek azonban korai műirodalmunkból a műfaji kötöttségek és fordításjelleg miatt kikoptak. Régi stílusú balladaink és népdalaink mellett az archaikus népi imák világán keresztül is visszakaptunk valamit nyelvi örökségünkől. Feledésbe merült igealakokat, szép kifejezéseket, tömör mondatszerkezeteket. Az imák örökösei a folklór törvényei szerint hozzá is tehettek valamit elődeik hagyatékához, de ugyanilyen fontos volt a hagyományhoz való kötődés is: gyakran értelmüket veszített szavak, *pámfa*, *Damion* is nemzedékről nemzedékre öröklődtek, ahogyan bizonyos kötött formák, szintetikus mondatszerkezetek is. „Őrizzetek, szent angyalok, / Úr színe láttáig, / Hajnal hasattáig”, olvassuk a 151. számú, Pilátus-jelenetet festő

ima felajánlásában. Ugyanilyen tömör, időhatározói mellékmondatlaltal egyenértékű szerkezet jelenik meg az egyik leggyakoribb záróformula archaikus változataiban, pl. az 50. sorszámú imában: „Aki ezt az imáccságot este lefektében / Reggel fölkelésben elimádkozza / Hét nagy bűne megbocsájtatik.” A két idézett szerkezet különbsége annyi, hogy az első terminatívuszi, a második pedig az elő- és egyidejűség határterületén táncol. Ezeknek a szerkezeteknek ritka rokoni ma is velünk vannak még, mint pl. *jöttömben*, *mentemben*, *jártomban-keletemben*, sőt modális jelentésárnyalattal: *kutyafuttában*, *estében*.

A főnévi igenév jelöletlen vonzattárgya viszont már olyan elem, amely az élő nyelvben még megkövesedett kifejezések között is ritka. Valamikor élő használatának emléke az alábbi néhány imasor az 1999-es harmadik, bővített Erdélyi-könyv jegyzetanyagából: „poronczolok az en mennyey Szent Attyamnak szajabol szarmazott / Szent ighjjivel, szent hatalmaul, / hogj ne mehes, hanem teryj el innet, / s menny el kegetlen kietlen keo szal rantany, / fürteos fenyeo teordelni, / keo sziklaknak rontani.” Régi stílusú balladaink archaikus alakjai közül többek közt „Az anyám a malomba fejer-liszt ölteni, Anyám a malomba fejer-liszt ölteni” (Szomszéd legény Gyurka) és az „én is csak kimönék búzavirág-szödni” (A mennybe vitt leány, Júlia szép leány) párhuzamai sejlenek fel.

A negyedik, imákban többször előforduló tömör szerkezet az ún. ágensparticipiumos forma, melyet 1939-ben Szepes Gyula *isten adta*-féle szerkezeteknek nevezett. Néhány példa Erdélyi Zsuzsanna gyűjtéséből: „Kérdé az Atya / *Ő teremtette* állatja”; „Adtam *lélek teremtetem* testet”; „Egyedül te vagy a legnagyobb hatalom, / Mindenható *Isten szülte*”. Ez utóbbi olyan igenévi forma, amely a választékos írott nyelvben korlátozottan ma is előfordul. Összességében azonban így együtt, ezek a szerkezetek a magyar nyelv korai időszakának emlékei, s ha ezek tipológiai megfeleléseit keressük térben és időben, akkor a honfoglalást megelőző századokig, a Volga-Káma-Belaja folyók határolta területekig kell visszavándorolnunk. Nagyjából oda, ahol legkésőbb a hatodik századtól a magyarságnak követhető régészeti nyoma van, és amerre 1236-ban Julianus barát a keleten maradt magyarokat megtalálta. Az imák térben és időben távol eső formákat és történéseket kapcsolnak össze, írta fennebb már idézett gondolatában Erdélyi Zsuzsanna, s mindez tökéletesen igaz a benünk megőrzött archaikus nyelvi szerkezetekre is.

Pomozi Péter

Miheztartás miatt

De furcsa is ez a cím! Hiszen ezt így szoktuk mondani: *miheztartás végett*. A magyar nyelv hétköznapi értelmező szótára (ÉrtSz.) ezt a példát adja rá: *miheztartás végett közlök vmit*, és ezt a hivatali nyelvi jellegű kifejezést így magyarázza: „azért, hogy az érdekelteknek legyen mihez tartaniuk magukat, legyen mihez igazodniuk”.

Ebben az állandó szókapcsolatban a *végett* névutó helyett soha nem mondjuk azt, hogy *miatt* (persze magát a kifejezést is egyre ritkábban használjuk). Más esetekben viszont egyre gyakrabban tapasztalhatjuk, hogy *végett* helyett *miatt* kerül a mondatba, nemcsak a beszélt nyelvben, hanem írásban is. Erre akartam felhívni a figyelmet ezzel a (szándékosan) rossz címmel.

Abban, hogy a *végett* lassacskán kiszorul a használatból, közrejátszhatott az efféle népies és vulgáris feliratok – egyébként teljesen jogos – helytelenítése is: *Betegség végett zárva*. Ebben a *végett* okhatározói értelmű: a betegség nem célja, hanem oka az üzlet zárva tartásának. Ez a hibáztatás apránként átsugárzódott a *végett* névutó szabályos használatára is, arra tudniillik, amikor célhatározót fejez ki: *üdülés végett vidékre utazott* (az ÉrtSz. példája, egy kissé korszerűsítve, hiszen ma már nemigen szoktunk *fürdőre utazni*). A ritkább alkalmazás folytán a *végett* elkezdett régiessé válni, és ez tovább rontotta az esélyeit a stilsztikailag semleges *miatt* névutóval szemben.

Mikor kell tudomásul vennünk ezt a nyelvi változást, és mikor kell szót emelnünk ellene? Gyakorlatiasabban feltéve a kérdést: tanárként, szerkesztőként mikor kell a *miatt*-ot *végett*-re vagy a célhatározó más kifejezőeszközére javítanunk?

Tájékozódásul üssük fel mindenekelőtt értelmező szótárainkat! A Magyar értelmező kéziszótár átdolgozott kiadása (ÉKsz.²) szerint a *miatt* névutó „kissé pongyola használatban” azt is jelentheti, hogy ’végett’, például *az elszámolás miatt jöttem*. E helyett helyesebbnek minősíti ezeket: *az elszámolásért* vagy *az elszámolás végett jöttem*. A példa az ÉrtSz. példamondatának módosított átvétele. Ott ezt találjuk: *a könyv miatt jöttem*. A szótár a *miatt* névutónak ezt a használatát a (*nép*) (= népies) stílusminősítéssel látja el, és a jelentés sorszáma mellé tett csillaggal is jelzi rosszallását.

Csak hogy a könyv az adott esetben nemcsak célja, hanem oka is az illető jövetelének. Még inkább így van ez a Kisfaludy Károlytól vett szépirodalmi idézetben: „nem *Boris miatt* jár annyit a patakhoz”. Sőt az említett Boris inkább oka, mint célja annak, hogy az illető férfiember a patakhoz jár. Mindenesetre az ok és a cél mozzanata az ilyen közlésekben nehezen választható el egymástól.

Lássunk erre egy újabb keletű (bár irodalmi értékkel kevésbé rendelkező) példát! A társasház hirdetőtáblájára ezt a hirdetményt tűzték ki:

Tisztelt Fogasztók!
...án/én felkeresem közüzemi számla kifizetése miatt.
Köszönettel: [A] Díjbeszedő

Vajon a számla kifizetése inkább oka, mint célja a díjbeszedő megjelenésének? A két jelentésmozzanat szorosan összefonódik. Ha az állna ott, hogy *felkeresem közüzemi számla kifizetése végett*, ezt akár úgy is érthetnénk, hogy a díjbeszedő fizeti ki nekünk a számlát, ami persze képtelenség (sajnos).

Akadnak azonban olyan példák is (és úgy veszem észre, hogy egyre gyakrabban), amelyekben tisztán kitapintható

a cél mozzanata, mégis az eredendően okhatározói értelmű *miatt* névutóhoz folyamodik a mondat szerzője.

Első példám egy tévényilatkozatból, tehát – legalábbis elvben – erősen kontrollált élőbeszédből származik. „Az ügyet fel kell terjeszteni az Alkotmánybírósághoz *normakontroll miatt*.” Világos, hogy a normakontroll nem az oka, hanem a célja a felterjesztésnek, ezért a nyilatkozónak ezt kellett volna mondania: *normakontroll végett*, esetleg *normakontroll céljából*.

A nyomtatott sajtónyelvből is számos példát tudok idézni. Ez a mondat egy környezetvédelmi tárgyú riportban jelent meg: „[...] az iszapot előre kiásott gödrökbe engedik, később ezeket a *nyomok eltüntetése miatt* betemetik”. A gödröket azért temették be, hogy eltüntessék a nyomokat, ennél fogva itt is a *végett* névutó lett volna a pontosabb. Ha pedig a szerző idegenkedik a – régiesnek érzett – *végett* szótól, írhatta volna ezt is: *a nyomok eltüntetésére*, vagy élhetett volna mellékmondattal: ... *hogy a nyomokat eltüntessék*.

Egy bűnügyi tudósításban ezt olvashattuk: „A banda 2008 és 2009 között idős embereket támadott meg az otthonukban *értékeik megszerzése miatt*.” A bűnözők azzal a céllal törekedtek rá idős áldozataikra, hogy értékeiket megszerzzék. Következésképp itt is ez lett volna a tartalmilag és nyelvtanilag korrekt megoldás: *értékeik megszerzése végett, céljából*, esetleg *érdekében*. Vagy célhatározói alárendeléssel: ... *hogy értékeiket megszerzeze*.

Következő sajtónyelvi példám egy ún. keretes hír első mondata: „Indiai nők haltak bele azokba a sterilizációs műtétekbe, amiket [helyesebben: amelyeket] *a népességnövekedés ütemének lassítása miatt* hajtottak végre.” Megint csak: a népességnövekedés ütemének lassítása, csökkentése nem az oka, hanem a célja volt a kormányzat balul sikerült akciójának. Tehát: ... *lassítása érdekében, céljából* vagy *végett*.

Még tisztább példa a *miatt* értelemzavaró használatára az a „kis színes”, amelyet hétfégi lapunkban egy kép alá tördeltek: „A Femen radikális szervezet egyik aktivistáját viszik el a kijevei parlament elől az ukrán rendőrök. A mellette felfedésével tiltakozó szervezet ezúttal *nők és homoszexuálisok egyenjogúsága miatt* tüntetett.” Nyilvánvaló, hogy az aktivisták nem *amiatt* tüntettek, hogy a nők és a homoszexuálisok egyenjogúak, hanem *azért*, hogy azok legyenek, lehessenek.

Azt, hogy a *miatt* névutót már a kiművelt írott nyelvben is alkalmazzák ilyen célra, tanúsítsa az az idézet, amelyet egy Radnóti Miklós halálának 70. évfordulójáról megemlékező cikkből veszek: „a vasútépítés befejezését követően ő [ti. Radnóti Miklós] is visszakapta a bevonuláskor – *a szökések megakadályozása miatt* – elvett bakancsát”. Ugye, nem kell magyaráznom: *a szökések megakadályozására, megakadályozása céljából* vagy *végett* lett volna a megfelelő megoldás.

Mondhatjuk-e, hogy most már a *miatt* azt is jelenti, hogy ’végett’? Ismerek olyan nyelvész kollégát, aki kapásból rávágná, hogy igen, és ezt a nyelv változásával indokolná. Én megpróbálok árnyaltabb választ adni, és *evégett* a kérdést kétfelé bontom.

Ha az ok és a cél mozzanata nem választható el határozottan (mint a Kisfaludy-idézetben vagy a díjbeszedő hirdetményben), akkor elfogadhatjuk a *miatt* névutót (enyhén népies jelleggel).

Ha azonban tisztán a célnak a megjelöléséről van szó, ne használjuk a *miatt* szót a célhatározó kifejezésére, mert ezzel elmosunk egy lényeges különbséget (tudniillik az ok és a cél közötti különbséget) olyankor is, amikor erre a megkülönböztetésre minden okunk és módunk megvan.

Csak ennyit akartam megjegyezni – *miheztartás végett*.

Kemény Gábor

Nyelvművel – és a többi

Kifejezetten ritka az olyan színházi előadás, amely már pusztán a témája révén is helyet követelhet magának egy nyelvművelő lapban. A Jurányi Inkubátorház *Szóvirágok édes nyelvédésanyánk paradicsomi édenkertjéből* kacskaringós címet viselő, ellenállhatatlan humorú előadása ezen ritkaságok egyike.

A nyelvről – vagyis inkább: a használatáról és a műveléséről – szól a mese, változatos regisztereket megidézve. Például ilyeneket is: *Engedd: hogy beszédem tiszta és bőkenős hangja, nem valamely hínáros heverőhez, hanem a csiklándlágyságot nyalod, vadonc locsmoj tajtékot mammoló tiszta folyam löllyedékjéhez hasonlítson!* – *A korán egy édes hajnal pólyáit bontja, a komor setét felhőt szélyt űzi és a boncolt humorványok közül fejti ki a piros világosságot. Úgy van, most születik a nap a terhes éj pongyola méhéből; milyen fehérség látszik aláereszkedő felhő csomójába helyyegni?*

A fentiek ugyan nem szólalnak meg az előadás narrátorának szentori hangján – azonban szinte mintha mégis... Az idézetek a *Mondolat* (1813) és a *Felelet a Mondolatra* (1815) című gúnyiratokból (a nyelvújítás kori ortológus, illetve neológus vitairatból) származnak, de tökéletesen beillenek a nyelveket pusztá feltétebből elpusztító istenség (Andrássy Máté) mondatainak sorába. Cikornyás fogalmazásmód, ragacsos stílus – és állandó készenlét a támadásra. De vajon ez egyszer ad-e még esélyt a túlélésre ennek a szegény magyar nyelvnek? Vagy végleg megvonja beszélőitől az összes szót?

A válasz egy véglényszerű emberpár hajlandóságán és képességein múlik (Téri: Sipos Vera, Feri: Bánki Gergely). Beckett figuráinak ezen sokadik generációs leszármazottai – de mintha időközben valami súlyos kataklizma is lezajlott volna a világban – vakogva-makogva érintkeznek egymással. *Azanyádszakadtvetvesvalagáthogynemmondodmá* típusú visszajelzések utalnak arra, mennyire sikeres egy-egy dialóguskísér-

Az írás olvasható az E-nyelv Magazin Színház és nyelv című rovatában is. (A szerk.)

Szép napot! Szép hetet!

„Köszönjél, kisfiam” – mondja a mama a szégyenlősen hozzá bújó gyereknek. Ilyenkor még egyértelmű, hogy a kicsi *Csókolom*ot fog mondani, vagy éppen *Sziát*, hiszen ezt hallja legtöbbször, bár számára egyáltalán nem logikus, hogy egy felnőttnek miért kell máshogy köszönni. Később aztán még tovább bonyolódik a helyzet...

Sokszor csak akkor szembesülünk a divatba jött kifejezésekkel, ha sok év után térünk haza külföldről. Szomszédunk tíz évig élt Brüsszelben, és bár néha hazalátogatott, csak most érzékeli, mennyi, addig sosem hallott nyelvi „szokás” vagy éppen köszönő-elbúcsúzó formula nyert létjogosultságot azóta nyelvünkben.

Ilyen például a *Szép napot!* is, amely szerinte a *Have a nice day!* tükörfordítása. Tényleg, most döbbenek rá, hogy ezt korábban, mondjuk 15 éve nem használtuk. Eddig erre soha nem gondoltam, pedig az írásban és szóban is használatos *Szép hétvégét!* vagy *Kellemes hétvégét!* szintén ilyen. A *Szép napot!*-ot már üzletből kilépve is hallottam, amennyiben kellemes volt az eladó-vevő viszony, és üzlet is kötött. Nincs ezzel semmi baj, gazdagítja a sima, formális *Viszontlátásra!* búcsúzást.

Ha délután történik az aktus: *További szép napot! Szép estét!* Újabb hétfői elköszönés: *Szép hetet!*

Más a helyzet a diáknyelvvél, ahol ahány generáció – sőt iskola, évfolyam és osztály! –, annyiféle módon köszönnek el a gyereknek, még akkor is, ha másnap találkoznak, sőt, egy óra múlva „csetelnek”. Ez is része ezen életkor fontos igényének: közösséget alkotni, egyformának lenni, de a nagy sokaságtól mégis különbözni.

A *Viszontlátásra!* elköszönő kifejezés annyira felnőttes, hogy ilyet épeszű tizenéves nem ejt ki a száján, legfeljebb akkor, ha idős

letük. Tiszta szerencse, hogy szomszédságukban lakik Nyelvédésanyánk (Elek Ferenc), aki olyannyira szívén viseli a magyar nyelv sorsát, hogy pygmalionkodást vállal a szigorú istenség szolgálatában: megkísérli, hogy árnyalt kifejezőkészséggel rendelkező, művelt nyelvhasználókat faragjon belőlük. *Kigyomláljuk azokat a szavakat, amelyekre nincs szükség!* – mondja elszántan. A gyomlálás, plántálás, virágzás helyszíne pedig mi más is lehetne, mint egy kiskert, ahol nemcsak a földön, hanem a felhők magasában is csoda dolgok történnek. Aki nem hiszi, járjon csak bátran utána!

Ez az alap: *kéne má egy izé, egy izé, na, hogy rá tudjunk hogyhűjjákolni; na, hát mondom, hogy egy izé* (értsd: jól jönne egy szék). És ilyen az eredmény: *szívesen megöntözném a kelyhecskéd; áztasd magadba duzzadó babapiskótádat*. Feri egyszerűen fejlődik: Bánki Gergely frenetikus humorral mutatja meg az átfomlálódás rögző folyamatát és a csücsörögve artikuláló végeredményt, csücsjelenetként azzal a virtuóz részlettel, amelyben elapaszthatatlan színonimagörcsöt kap. Terinek azonban nem megy a dolog: Sipos Vera remek az ősprimitívtség ábrázolásában éppúgy, mint a nehéz fejtű értetlenkedésben, majd dacos ellenállásban. Elek Ferenc finomkodó eleganciájú molett aggszüze (jelmez: Juhász Dóra) csupa csöpögő jóindulat és heveny pedagógia, rekeszizmokot próbára tevő igénykéréssel.

A színészek öröms játékán erőteljesen érződik, hogy a darabot – ahogy különböző interjúkban el is hangzott – helyzetgyakorlatok során át Vinnai András íróval közösen hozták létre, aki viszont a díszlettervezővel (Kálmán Eszter) együttesen jegyzi a rendező szerepét a Dumaszház és a Füge összefogásával létrejött előadásban.

Isten ments arról beszámolni, hogy a történet hepienddel végződik-e, hiszen a *spoilerezés* is szerepel az Úr által számon tartott 19 nyelvi főbűn listáján. De ez nem is olyan fontos, hiszen az előadás legfőbb értékei már sokkal korábban megmutatkoznak, közöttük azzal az ítéletmentes, bántó szándék nélküli, szellemesen csipkelődő alapállással, amellyel mindkét félhez – nyelvhasználóhoz és nyelvművelőhöz – egyaránt viszonyul.

Dömötör Adrienne

embertől búcsúzik, vagy hivatalos helyen jár, de akkor is nehezen szánja rá magát, hiszen át kell lépnie egy másik korosztály világába.

Ritka, amikor egy konkrét személy terjeszt el egy köszönési formát: a közelmúltban elhunyt Bajor Imre színművészhez köthető a *Csóközön!* kifejezés, amelyet már más ismerősömtől is hallottam. Sőt, SMS-ben is, de ott rövidítve...

Az elköszönés terén a szleng és a diáknyelv némileg átjárható: a *Csá-csumi-csá!* bizonyos körökben még kedvelt, másutt már nagyon cikinek számít, és utal a búcsúzó társadalmi hovatartozására. Kissé ironikusan, de szokták mondani harmincasok, hogy *Isten áldjon!*, de a kívánságot annyira gondolják komolyan, mint a házak elé kitett *Isten hozott* feliratú dekorációs táblák alkotói.

Egyes szórakozóhelyeken, ha egy fiatal ott ismerősökre lel, hosszadalmas és bonyolult koreográfiájú köszönetes veszi kezdetét. Ahogy kedvenc íróm, Bächer Iván írja A Gieró című remekművé tárcájában:

„Ha érkezik egy új fiú, akkor az indul körbe szépen, a fiúkkal rituálisan kezel, kifordított jobb kézzel kulcsol, egyet csavarint. Aztán összetapsol, aztán újra kulcsol, az egész nem tart tovább fél percnél, de hűsz jelenlévő esetén – mert szigorúan mindenkit köszönteni kell – már megy vele az idő, arról nem is beszélve, hogy a lányoknak csók jár, orcára, nem is egy, de három, soha nem több, de soha nem kevesebb, egy jobbról, egy balról és megint csak jobbról egy.

Miután ezzel végez az érkező, bedob egy kólát, a pubertátabbja egy pofa sört esetleg, és már kerekedhetik is föl, már kezdeti is az elköszönést, ha nem akar elkéni nagyon.”

Hát így.

Elek Lenke

Termékeny képzőnk, a -z

Ősi képzőink közé tartozik a -z, amely korábban is, most is gyakori, azaz termékeny szóelemünk volt és maradt. Egyaránt kapcsolódhat igéhez és főnévhez; ez alkalommal az utóbbi csoportra összpontosítunk: *foltoz, fényez, nyomoz, postáz, sóz, selejtez*. Az új alakulatok gyakran ikes ige formájában jelennek meg. Különösen jellemző ez a szóalkotási mód az idegen szavakra: *e-mailezik, mobilozik, narkózik, netezik, parázik, pizzázik, plázázik, szelfizik, szoláriumozik, szolizik*. Sok hasonló példát találunk a korábbi és az újabb sportágak körében is: *aerobikozik, bodyzik, dartzik, frizbizik, futballozik, focizik, hokizik, karatézik, krosszozik, ralizik, snowboardozik, szörfözik*. A legutóbbit – a hullámlovaglás kapcsán – még az 1980-as évek elején ismerhettük meg, azóta viszont megjelent a számítógépes szörfözés, amelynek igei származéka *szörföl* alakban is él. Ezt a kettősséget a Magyar értelmező kéziszótár 2003-as kiadása is adatalja, bár megjegyzendő, hogy a két változat jelentéskülönülése nem teljesen egyértelmű.

Az újabb alakulatok folyamatosan keletkeznek. Kialakulásuk több okkal magyarázható. A köznyelvi használatba már beépült *lépcsőzik* és *unokázik* esetében a sűrítést figyelhetjük meg: a korábbi szókapcsolat jelentés-tartalmát – *lépcsőn megy/jár, unokájával foglalkozik* – egyetlen szóba tömöríti. Manapság ugyancsak általános kifejezés a *lepapíroz*, azaz papíron rögzít, dokumentál, szerződésbe foglal. Médianyelvi zsargonban él a *riportoz* (riportot készít) és az *interjúzik* (interjút készít, azaz meginterjúvol). Az előbbi igekötővel tárgyassá tehetjük: *megriportoz valakit*. Ami a köznyelvben furcsaságnak tűnik, az a szakzsargonban akár megszokott is lehet. A sportnyelvi *döntőzik* a 'döntőbe kerül/jut, és ott játszik' jelentéstartalmat sűríti magába. A témánál maradván, az *izmozik*: izomerősítő gyakorlatot végez, gyúr. A viselkedésmódra vonatkozó új kifejezésünk a szókapcsolatot tömörítő *flegmázik* és *önzőz*, azaz flegmán, illetőleg önző módon viselkedik. Sajátos sűrítés a *gugliz*, illetőleg a *meggugliz valamit*, azaz a Google keresőprogramjában megnéz valamit, „rákeres” valamilyen adatra.

Új bűncselekményfajta jelent meg néhány éve, az *öregezés*, az idős emberek kirablása. A szegénységhez kötődik a *csikkezés*, az eldobott csikkek felszedése és elszívása, a *csórózás*, azaz a kéregetés, valamint a *lomizás*, a kített lomok összegyűjtése és eladása. Ezeknek úgyszintén megvan a szabályos igei származékuk: *öregezik, csikkezik, csórózik, lomizik*. Az utóbbi kettő annyira új, hogy a számítógép helyesírás-ellenőrző programja pirossal aláhúzza őket. Ezekhez képest a *kukázás*nak több évtizedes múltja van. A börtönszlangban az *ábécéz* a morze- (vagy más, egyezményes) jelekkel való érintkezést jelenti.

A kétszintű felsőoktatás megkülönbözteti az alapképzést és a mesterképzést. A mesterképzésben részt vevő hallgató röviden és zsargonszerűen *mesteriz*: *Környezetvédelemből lehet Gödöllőn mesterizni?* Ritka alakulat, és oktatási rendszerünk újabb átalakításával, az úgynevezett osztatlan képzésre való át- vagy inkább vissza-

téréssel kérdéses, hogy egyáltalán megmarad-e ez a kifejezés.

Nyáron már nemcsak fesztiválózni lehet, hanem színházazni is – adja hírül egy internetes cikk. *Fesztiválóz, színházaz* – új szóképzések, de már mindkettőnek szép számú előfordulását találjuk a világhálón. Jelentésük: fesztivált, színházat csinál, szervez, rendez, vagy részt vesz előkészítésében, lebonyolításában. A *drámázik* hallatán azonban már nem a színház jut az eszünkbe, mivel ez az ige a *hisztériázik, hisztizik* szlenges megfelelője. A *filózik* a *filozofál* bizalmas hangulatú rövidülése, 'gondolkodik' jelentéssel.

Érdekeseen alakul a *telefonoz* – *telefonál* kettőssége. A Nyelvtudományi Intézet adatbázisai alapján megállapíthatjuk, hogy a 20. század első harmadában gyakoribb volt a -z képzős változat, utána viszont a *telefonál* lett a megszokott köznyelvi alak. Ezért manapság a *telefonoz* bizonyos fókig régiesnek, a számos szépirodalmi adat miatt esetleg választékosnak tűnik, ám újabban mintha jelentéskülönbség alakulna ki közöttük. *Miért nem szabad vezetés közben telefonozni?* – szól egy internetes cikk címe. Mivel a mobiltelefonnal nem csupán telefonálunk, hanem más műveleteket is végezhetünk, ezt a másféle cselekvést – például SMS olvasását, az idő vagy az emlékeztető bejegyzés megtekintését – jelezheti a *telefonoz*. Ezzel is igazolhatjuk azt a nyelvi tételet, hogy az alakváltozatok általában nem egyenrangúak.

A vendéglátás újabb szakszava a *pultozik*, azaz a pultnál dolgozik, nem pedig a „placcon”. Vegyes érzelmeket kelt a *dubajozás, dubajozik* fogalma, amely a közel-keleti világváros nevéből származik. Arról is beszélhetünk manapság, hogyan *karácsonyozik* az ember, azaz hogyan tölti az ünnepet. Maga a kifejezés nem új, már Németh László is használta az *Égető Eszter* című regényében, de köznyelvi elterjedése – az internetes adatok alapján – csak az utóbbi évtizedre tehető.

Meglepően új a *balesetezik* ige, amely a *balesetet szenved/okoz* szabályos rövidülése. Az e-nyelv.hu tanácsadó oldalán 2013. január 7-én adatolták először. Ha „rákeresünk”, „megguglizzuk”, szép számú előfordulásával találkozunk a világhálón. Egyébként a *balesetezés* főnév 1980-as évekből való szépirodalmi példája szerepel a nagyszótári adatbázisban.

Kevésbé ismert megnevezés a *tojásírás*, azaz a tojás festése, a hímes tojás készítése. Nem a mai értelemben vett *ír* igéről van szó, mivel az *írás* itt ábrázolást, rajzolást, festést jelent. Egy évszázada még Gárdonyi is használta a *képiró* megnevezést, amely a népnyelvben festőt jelentett. A tojásírással foglalkozó ember hagyományos megnevezése a *tojásíró*. Ennek újszerűen továbbképzett, egyedi formája a *tojásírózó*, a foglalatosság megnevezése pedig a *tojásírózás*.

Adataink többsége a -z képző jelentéstömörítő szerepét igazolta. Utolsó példánk eltérő jellegű, más szót helyettesítő szinonima: *Billentyűzze be a kódot* – olvashatjuk számos helyen az utasítást. A *bebillentyűz* szintén új fejlemény, a *begépel, beír, beüt valamit* utóda.

Bár a nyelvészeti szakirodalom megállapítása szerint a nyelvújítás korától megváltozott a két fő szóalkotási mód aránya, azaz mintegy kétszáz éve előtérbe került a szóösszetétel a szóképzés rovására, a most bemutatott jelenségek bizonyítják, hogy továbbra is nagy hasznát vehetjük ennek az eleven képzőnek.

Zimányi Árpád

„Fotómóser”

Beszélgetés Móser Zoltánnal, aki 2016. március 11-én tölti be 70. életévét, és ekkor jelenik meg 70. könyve. A „Fotómóser” becenevet az Eötvös Kollégiumban ragasztották rá.

Balázs Géza: – Szerteágazó munkásságodban, úgy érzed, a magyar nyelv, folklór, irodalom, művészet lényegét, legkifejezőbb jegyeit (szimbólumait) keresed. Mi a legfőbb kutatási célod?

Móser Zoltán: – Amikor kell valamit tenni a nevem mellé, azt szoktam kérni, hogy tanár, fotóművész. 40 éves munkaviszony után tanárként mentem nyugdíjba. Közben fotóztam a magam örömeire, de írni soha nem akartam. László Gyula vett rá, meg Baka István, hogy a gyerekeknek írjak. Ez nagyon nehéz volt. De aztán belejöttem, és attól kezdve képeim mellé mindig kértek írást is. Később születtek tanulmányok, esszék, hisz a fényképezés közben mindig észrevett a gépem valami érdekeset, és ez kérdéseket vetett fel. Észrevétlenül 30–40 fiókot megtöltöttem kézzel. 1988-ig nem jelent meg könyvem. Azóta 69.

– **Minek tartod magad: irodalomtörténésznek, folklóristának, nyelvésznek, művelődéstörténésznek, fotósoknak?**

– 1971-től közel három évtizedig a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola kollégiumában dolgoztam. Közben „kitaláltam” magamat is, és így sokat járhattam szabadon, ami akkor nagy szó volt. Először motorral, majd egy legendás Trabanttal végigjártam a Kárpát-medence magyarlakta vidékeit, ami szintén nem számított dicsőségnak. Csak azzal a Trabanttal közel egymillió kilométert autóztam hóban, fagyban, kánikulában. Először csak a román kori templomokat, romokat fényképeztem, majd jöttek a portrék (parasztportrék és íróportrék), később a gótikus freskókat is fényképeztem nagyméretű, 6×6-os színes, AGFA diára. Jelenleg mintegy 50 ezer fekete-fehér felvételt és közel 10 ezer színes képet, illetve negatívot őriznek a fiókjaim. Nem végeztem néprajz szakot, de annak okán, hogy számos néprajzi tárgyú képet készítettem, és egy tucat könyvet írtam, a néprajzosok maguk közé sorolnak, de ugyanígy az írók is.

– **Hogyan indultál?**

– Tevelen, ahol az alsóban hittanra jártam, volt egy könyvbe illő ferences atya, Hopp Ferenc, aki fotózott is, s a jó feleletekért fényképeket adott jutalmul. „Kiev” márkájú gépe volt, maga hívta elő a képeket. Egyszer megengedte, hogy egy előhívást végignézhessenek. Ez az alkalom maga volt az álom, amikor láttam, ahogy a vörös fényben lassan megjelenik a papíron a kép. Bonyhádon a kollégium igazgatója és egy nevelőtanár nagyon lelkes fotósok voltak, országos pályázatokra is elküldték a fotókör munkáit. Érettségire kértem és kaptam egy Werra III-as fényképezőgépet. Egy volt kollégista társam jóvoltából egy konzervdobozból készült nagyítóra is szert tettem, és otthon a pincében berendezett sötét helyiségben tudtam nagyítani. A budapesti bölcsészkarra jelentkeztem, és előfelvétleként be is kerültem magyar-történelem szakra. 1965 szeptemberében kezdtem az egyetemet. Az Egyetemi Színpadon, az ottani amatőrfilmes klubban 4-5 perces kis etűdöket készítettünk négy éven keresztül nagy szorgalommal és komolysággal. (Ekkor volt a magyar film – és a közép-európai film –

Móser Zoltán (1946): Tevel (szülőhely), Bonyhád (gimnázium), ELTE BTK (1970). Tanított középiskolai kollégiumban, általános iskolában, tanítóképző főiskolán, 12 évig a PPKE BTK-n. A Sapientia Egyetem vendégtanára is volt. Nyugdíjas, az MMA tagja (2006). Felesége nyugdíjas tanító, három felnőtt gyermeke és három unokája van.

csúcson.) Az egyetem elvégzése után, főleg Kósa Ferenc biztatására kétszer is jelentkeztem a Filmművészeti Főiskolára, de a második fordulóban elbuktam. (Ma ezt szerencsémnek mondom.) Fotózni pedig a Műszaki Egyetem klubjába jártam. Fotókiállítását alig láttam, de amit igen, arra ma is emlékszem: Varsóban egyet, Budapesten Kertész Andor és Rác István kiállítását. Az ott látott képek valósággal belém ivódtak.

– **Melyek pályád kiemelkedő pontjai? És mi az, ami nem sikerült?**

– Az ember inkább az utóbbiakat számolja. A kiállításaim közül a legsikeresebbek: a *Kezek között* című, Bartókról és a madéfalvi veszedelemről, *A holtak vigasza* és a *Befejezett képek*. A könyveket, talán mert olcsók, ezért is nem terjesztik. A Magyar Nemzetben megjelent *Alámerült Atlantiszom* sorozatomat 200 ezer (!) ember olvasta hetente, most, hogy megjelenik hét kötetben, alig vett ezekből valaki. Csak én tudok adni, ha valaki kér. Sok minden nem sikerült. 30–40 éve készen áll a gelencei templomról szóló albumom, ugyanennyi ideje hever az egyik fiókban az *Ómagyar Testamentum* címen a régi magyar nyelvemlékeket illusztráló album terve, de ami fáj, elkészítettem egy 100 részes, 12-12 képből álló, mappaként megvásárolható, amolyan kis magyar művelődéstörténetet, a szerkesztőbizottság is összeállt akadémikusokból, de nem találtam senkit, aki legalább megpróbált volna pályázni. Pedig ha valami nagyon hiányzik a közoktatásból, akkor a művelődéstörténet. Nem egy plusz tárgy, hanem egy integrált tárgy: a dolgokra való horizontális rátekintés és gondolkodás.

– **Feltűnő, hogy régimódi fotós vagy: csak fekete-fehérben fényképezel. Tartózkodsz talán a digitális technikától?**

– A fekete-fehér is más, a színes is, a digitális meg egészen különbözik a régi, analógnak mondott fotózástól. Nem technikai, hanem elsősorban gondolkodási folyamatot jelent. Lépéseket től-ig. És ez a szép, amikor filmre dolgozol. Az agyam nem tud átállni a digitálisra, mert az nagyon más. Közben elismerem, hogy gyors, nagyon gyors! Én Lucien Hervén, Sára Sándoron nőttem fel, és azt mondom, elég havonta, sőt évente (!) egy jó képet csinálni.

– **Ha egy külföldinek kellene röviden beszélned a magyar nyelvről: mit mondanál?**

– Azt mondanám, hogy erős nyelv, mert több mint ezer éve a lényegét tekintve érintetlen, a jövevényszavak rengetegét is magához idomította. Azután nem nehéz nyelv, szépsége abban van, hogy világos, tömören fogalmaz: „a magyar nyelv természeténél fogva az egyszerűséget kívánja”. Hogy erre nézve példákat hogyan mutatnék be egy németnek, franciának vagy angolnak, az már fogas kérdés.

– **Kik formálták anyanyelvi műveltségedet?**

– Gyerekkoromban Móra és Móricz, később Illyés Gyula és Sütő András prózája, Kosztolányi esszéi, Krúdy Gyula regényei. Ágh István könyvei, akinek sokat köszönhetek, engem mindig az anyanyelv szépségét bemutató virágoskertbe vezetnek: érzem az illatát. Ez az illat földszagú. Egyik albumomnak ő adott jó címet: *Földnek arca*. Most éppen Zrínyi Miklós prózáját és leveleit olvasom igen nagy gyönyörűséggel.

– **2016-ban éppen mit kutatasz, mi érdekel?**

– Összeállítottam egy 320 oldalas könyvet a rólam szóló írásokból. Szerepel egy részletes bibliográfia, és mellé tettem a vallozásaimat. Címe: *Érkező idő*. Egy másikval is félig készen vagyok. Szeptemberben lesz a szigeti veszedelem 450. évfordulója. Kértek, hogy csináljak valamit. Nehezen indult, mert nem tudtam, mi „lett légyen”, de rátaláltam az útra, és egyből összeállt az album. Archaizáló címe van: *A voltat nézni kegyelmesen*.

– **Mit gondolsz az „érkező időről”?**

– Ars poetica helyett régóta él bennem valami kívánság vagy üzenet. Nikiforosz Vrettakosz görög költő rövid Védőbeszéde alapján jó lenne hinnem, ha egyszer az Isten szétválogatja majd teremtményeit, az embereket és a dolgokat, engem a kövek vagy a fák közé sorolna: a valakik helyett a valamik közé. A kemény kövek és a múlt, de mindig megújuló fák közé.

Lőrincze Lajos a magyarság emlékezetében

Balogh Ferencné ny. könyvtárigazgató-helyettes Veszprémben ápolja Lőrincze Lajos emlékét: összeállította bibliográfiáját, emlékkönyvet szerkesztett róla. A szentgáli kötetbemutató után kérdezte Balázs Géza.

– **Miért vállalkozott a Lőrincze-bibliográfia összeállítására?**

– Mivel segíthet és mit adhat a könyvtáros egy jóbarátnak? A bibliográfia hálátlan műfaj: rengeteg munkával jár, és nem szórakoztató olvasmány. Viszont sok segítséget adhat egy életmű feltárásához, kutatásához. Még Lőrincze tanár úr életében kezdtem a munkához, és ő örömmel döntötte elém dolgozószobájában az alsó polcokról az újságkivágatokat, különgyűjteményeket. Sok-sok alkalommal céduláztam a Széchenyi Könyvtárban a Magyar Nemzeti Bibliográfiából és a Magyar Folyóiratok Repertóriumából. Hamar rá kellett jönnöm, hogy teljes bibliográfiát lehetetlen készíteni, hiszen a megyei napilapokban, valamint a határokon túl megjelent írásokat nem tudom pontosan felkutatni. Így is összegyűlt 1500 tétel. A bevezető megírására ő kérte fel nyíregyházi barátját, Margócsy Józsefet. Néhányszor még használta a félkész anyagot, de kiadását, sajnos, már nem érthette meg.

– **Lőrincze tanár úr 100. születésnapjára egy emlékkötetet szerkesztett.**

– Már három Lőrincze-könyv szerkesztésében közreműködtem, és nagyon fontosnak tartottam, hogy a Veszprém megyéhez mindig hű, közismert és tisztelt nyelvészről méltóan megemlékezzünk. Ma is gyakran felidézem a vele töltött időt: a találkozókot, a baráti beszélgetéseket, figyelmes sorait, kedves verseit, meleg humorát. Mikor olvasom, hallom a hangját, hangsúlyait. A Veszprém megyeiek hagyományápolása, a hazai és határon túli barátok, nyelvészek visszaemlékezései, tanulmányai az emlékek őrzését és a Lőrincze-örökség ápolását, továbbgondolását segítik elő.

– **Hogy kezdődött a kapcsolatuk, milyen közös munkákra emlékszik?**

– 1963 óta egyre erősödő „külső munkatársi”, majd baráti kapcsolat alakult ki közöttünk. Kezdetben a TIT égisze alatt dolgoztunk együtt. Sok Veszprém megyeinek a nyelvi ismeret-terjesztés meghatározó alkalmi, eseményei voltak az előadásai, könyveinek bemutatói. Kezdetben a rendezvények, találkozók szervezője, propagálója, „szállásainálój” és néha „fubarosa” voltam. Teljesen lenyűgözött a tanár úr tudása, irodalomszeretete, kedves, szerény egyénisége. Gyakran járt nálunk: velünk volt 1974-ben a magyar nyelv hete parádés, országos megnyitóján, a Simonyi-emléktábla újraavatásán, 1981-ben a pápai református kollégium 450 éves évfordulóján, a 700 éves Szentgál ünnepén, a veszprémi egyetemen, sok-sok előadáson Balatonfüreden, Alsóörsön, Balatonalmádiban, Ósiben. Sosem dorongolt le senkit, sem nyelvhasználatáért, sem szervezési gondok miatt. Inkább mindig biztatott bennünket. Fél géppapírra, kézzel írt leveleiből hiányzott a töltelékzöveg, tárgyyszerű, udvarias és közvetlen volt. Egyetlen találkozót sem felejtett el írásban megköszönni. Kapcsolatunk barátsággá az ő nyugdíjas éveiben alakult. Igyekeztünk méltón megünnepelni 70., 75. születésnapját családi, kötetlen formákban (Szentgálon, Veszprémbe a Marica kávéházban, a megyei könyvtárban). A könyvtár megjelentette szerkesztésében *Bilíngvezés* kötetét. Így lett nekem „Lajos bátyám” – ahogy leveleit aláírta.

– **Az emlékkönyv szentgáli bemutatóján említette, hogy segítettek otthoni könyvtárának rendezésében is.**

– Lőrincze tanár úr a Szilágyi Erzsébet fasorban egy többemeletes, régi ház legfelső szintjén lakott. A tető rossz volt, kiadós esőtől vagy tavaszi hóolvadáskor mindig beázott. Éppen a nagyszoba, ahol a falakat négy oldalról ölelte körbe szépirodalmi könyvtára. Kétségbeesetten mesélte, hogy mindent ki kellett pakolni a hallba. Mi lesz most? Könyvtárosként felhívást éreztem magamban a segítségre, és kolléganőmmel több napon keresztül rendezgettük hatalmas könyvtárát. Közben bele-bele pillantottunk a belső címlapokba, ahol kiváló barátok, „harcos- és eszmetársak” – Áprily, Illyés, Németh László, Keresztury Dezső, Vajkai Aurél, Czine Mihály, Kányádi Sándor és mások – ajánlásait csodálhattuk meg. Egyként szeretett és ismerte a régi és a mai magyar irodalmat. Gyakran idézett előadásában, ötperceiben, de közvetlen beszélgetések során is.

– **Mikor találkozott vele utoljára?**

– Hosszú betegsége idején gyakran meglátogattuk Raffai Istvánnal, a *Megnől az ember szíve* kötet szerkesztését egyeztet-tük. Sófalviné Tamás Mártával a szentgáli és veszprémi híreket vittük el hozzá. Mindig nagyon érdeklődő volt, de már inkább csak meghallgatott bennünket. Az utolsó találkozások egyikén mintha hangosan gondolkodott volna: „Jól tettem, hogy annyi időt fordítottam az előadásokra, az utazásokra? Mennyi mindent kellene még megírnom.” Aztán: „Tőlem mindenki azt várja, hogy Szentgálra temetkezsem, de én már olyan régen Budapesten lakom, és a családom is itt él...” Utolsó találkozásunkkor elvittük neki az elkészült könyvet. Gyenge kezébe fogta, lapozgatta, és tétován csak ennyit mondott: „Ezeket én irtam volna?” Már útban volt égi otthona felé.

– **Miként él Lőrincze Lajos emléke ma?**

– Tapasztalataim alapján állíthatom, hogy elevenen él emléke, különösen az idősebbekben. Akik személyesen ismerték, azokban elválaszthatatlan kedves egyénisége és az a hatalmas munka, amelyet a nyelvművelésben és a magyarságtudat erősítése érdekében vállalt idehaza és a határokon túl is. A szülőföld (Szentgál, Pápa, Veszprém) különösen szeretettel és felelősséggel őrzi az emlékét, és büszke a szentgáliságát mindvégig következetesen vállaló nyelvészre. Péntek János írja az emlékkönyvben: „Ritkán tapasztalható, kivételes összhang volt Lőrincze személyiségében. Összhang volt emberi hangja és írásainak hangneme, stílusa között.” Pomogáts Béla azt az új „beszédmódot” hangsúlyozza, amelynek „az egymás iránt tanúsított figyelem és türelmesség szabta meg a törvényeit”. Pusztai Ferenc szerint: „a Lőrincze-életmű nem csupán tudománytörténeti, azaz nemcsak határjelölő értékű és érdemű, mert nem múlt, hanem hatásaiban élő, eleven jelen”. Szintén ő hangsúlyozza, hogy Lőrincze munkálkodása végig határozott szemléleti alapokra támaszkodott.

– **Milyennek szeretné látni Lőrincze Lajos emlékét évtizedek múlva?**

– Szeretném, ha a nyelvészetben a nyelvművelés és Lőrincze tanár úr munkássága is megkapná a jelentőségét megillető helyet. Ha többször emlegetnék értékeit, hivatkoznának rá, büszkék lennének a munkájára. Fontosnak tartom, hogy a pedagógusok, akik a jövő nemzedékek anyanyelvi nevelését hivatottak végezni, tisztában legyenek a nyelvművelés történetével és lehetőségeivel. Mindebből nem hagyható ki Lőrincze Lajos munkássága, de még inkább szemléletmódjának, elveinek ismerete és tovább éltetése. Bízom benne, hogy a személyéhez köthető települések, iskolák, intézmények mindent elkövetnek, hogy elevenen tartsák emlékét a fiatalokban is: művelődéstörténeti értékű és érdekességű nyelvművelő írásainak ismeretével, anyanyelvi versenyekkel, kiállításokkal, emlékező pályázatokkal. Ebben Veszprém megye igyekszik jó példával előljárni. Grétsy László kijelölte helyét egy veszprémi előadásában a magyar nyelvművelés halhatatlanjainak sorában, Simonyi Zsigmond és Nagy J. Béla mellett. Ilyen súllyal maradjon meg az egész magyarság eleven emlékezetében!

Mindenféle csatornák

Szólót kötöttem apámmal a kiscserfői hegyen, amelyik, mint tudvalévő, csupán Zalában számít hegynek, másutt domb. Már kora nyári meleg volt, a szomszéd szőlősgazda, Gyura bátyám parasztember volt, aki a kiskanizsai nyelvjárást beszélte: – Na, gyerök, inkább fűrönnyi kéne neköd a csatornyában! – szolt át a mellettünk lévő szőlősorból, az már ugyanis az ő birtoka volt. Először arra gondoltam, hogy a szőlőhegyi kútnál lévő, egyetlen fatörzsből kifaragott vályúra gondol, amelyből a lovait szokta itatni. Ilyesféléte említ Arany János is a Toldiban: „[...] felült Lackó a béresek nyakára, / Nincs, ki vizet merjen hosszú csatornára.” Darab ideig tartott, míg rájöttem, hogy Gyura bá' a Kiskanizsát Nagykanizsától elválasztó Principális-csatornára utal, amelyben az 1950 utáni években, ha a zsiliptáblát leengedték, ott fürdőzött a környék apraja-nagyja.

A csatorna szót persze ismertem, de mint városi gyereknek az esőcsatorna volt vele első találkozásom, és alighanem a Principális, a kanálisból Kandinak becézett fürdőhely volt valamelyik következő. Akkoriban egy ún. „büdös árok” is volt arrafelé, abban csordogált a város szennyvize. Mondanom sem kell, oda is jártam később gimnazistaként: partjának iszapos széléből tubifexet gyűjtöttünk Avis barátom akváriumi halacskaiknak. A csővájóféregnek éppúgy latin neve van (*Tubifex tubifex*), mint hajdani padtársamnak, csak e lényeké nem ragadványnevű, mint az övé.

A mocsaras területek lecsapolására vagy szennyvíz elvezetésére szolgáló csatornák mellé azután fől sorakoztak más jelentésű csatornák is. Földrajzórán az iskolában, majd évtizedek múltán Velencében gondolozva a Canal Grandét meg a kisebb csatornákat a Lista di Spagna mellett, azután Angliába hajózva megismertem a La Manche-csatornát, a tengerszorosost.

Félszáz évvel ezelőtt az egyik olimpia alkalmából vett édesapám – hajdani kerékpárversenyző – úgynevezett csupaszem televíziót. Az Orion készüléken maroknyi kezelógommbal lehetett váltogatni az adókat, egyszer Graz jött be, másszor

Ljubljana, majd Kab-hegy, minthogy különböző tévéadókat kapcsolt a csatornaváltó, ténylegesen akkor ezt a hármat.

És sorolhatom az újabb és újabb ismereteket hozó szavakat: csatornadíj, csatornaépítés, csatornahálózat; csatornarendszer; csatornázás, bekötőcsatorna; bélcatorna, filmcsatorna, fogcsatorna; hajózőcsatorna, kábelcsatorna, könnyűcsatorna; vércsatorna, sportcsatorna, tejszatorna; stb. A magyar nyelv nagyszótárát segítségül véve ki-ki folytathatja a listát, de megelheti a más fajtájú rokonságot: van csatormás melléknév, van csatormáz ige is. Az utóbbinak főként a sajtónyelvben és a hivatalok nyelvhasználatában szintén van az eredeti jelentéstől távolabb eső leszámrazottja: „A tanács a mezőgazdasági érdekeltségek véleményét csatormázta.” Vagyis valamit valamilyen módon továbbított a tanács, amint az említett szótár értelmezése is magyarázza.

Új fajtájú használatot az előbbin kívül is találhatunk a közélet számos megnyilatkozásában. Lehet, hogy Gyura bátyám éppen úgy nehezen értené első hallásra ezeket, mint én annak idején az ő csatormázást. Ezt olvasom az egyik napilapban: „A politikus kiemelte a csatornaépítés fontosságát a vágyott nyilvánosság felé.” Itt bizony nem a Kandi, se nem a бүdös árok vagy afféle kiásása, megépítése, hanem a szóban forgó politikus és a nyilvánosság közti kapcsolatépítés a szó jelentése.

Ezeket a példákat meg a közrádióból idézem: „Még általános iskolai tanárom csatormázott be a szakkörbe.” „A civilek elégedetlenségét kell becsatormázni a parlamenti ellenzékbe.” Ha jól értem, a tanár behívta, felvette annak idején a nebulót a szakkörbe, az ellenzék pedig a civilek elégedetlenségének kíván hangot adni a parlamentben. „A kormány közmunkával becsatormázta a romákat a munka világába” – gondolom, bevezeti őket a munka világába.

Nemcsak „be-”, hanem „át-” is lehet csatormázni: „A nyugdíjpenztári vagyon átcatormázásával az állam összerúgta a port a pénzvilággal” – úgy vélem: bizonyos vagyont máshová helyezte az állam, s ezért neheztelt rá a pénzvilág. Mellesleg a szóhasználat szerint nem a port, hanem a patkót rúgják össze – vagyis összevesznek.

Egyesek már bele is buktak a képzavar tisztátalan árkába: „A miniszter a diplomáciai csatornákon elvarrta a szálakat.”

Büky László

Őszintén megmondom...

Több mint hetven éve jelent meg Éri-Halász Imre Ki ne mondja! című könyve. Írója – egyébként a maga idejében jó nevű színpadi szerző – az akkoriban divatos közhelyeket gyűjtötte benne csokorba. Ilyen volt például a leégett, mint Gyöngyös, azaz csődbe ment. A Heves megyei városban 1917-ben valóban tűzvész pusztított, erre utalt az, akinek a szájából első ízben hangzott el a humorosnak szánt hasonlat. Ha Lep-sény község neve került szóba, valaki okvetlenül elsütötte a Nóti Károly kabaréjelenetében szereplő Lep-sénynél még meg-volt „beszólást”.

A közhely – bár ez is közhely – nem vész el, csak átalakul. A tönkrement vagy megszégyenült emberről ma azt jegyzik meg, hogy ég, mint a Reichstag. Ha valami ingyen van, ahhoz feltétlenül hozzátesszik: és bérmentve. (Ez eredetileg postai műszó.)

A közhelyet gyakran kevéssé lehet megkülönböztetni a divatszótól, a divatkiifejezéstől. Ha valaki meglepő vagy akár csak annak tűnő dolgot közöl, beszélgetőpartnerétől gyakran kapja válaszul (még hozzá jellegzetes, éneklő hangsúllyal), hogy nem mondod? Hasonló kategóriába tartozik a rosszul hangsúlyozott az egy dolog. Semmi kifogásom az ellen, ha vala-miről azt mondják, hogy az egy dolog, az meg egy másik. De az egy dolog, nemcsak fülsértő, hanem értelmetlen is, hiszen mindenről el lehet mondani, hogy az egy dolog. Túltengő, túlságosan felkapott kötőszó a merthogy, amely nélkül ma már ritkán akad magyarázat, nyilatkozat. Nem állítom, hogy ezt egyik népszerű televíziós interjúvolónk hozta divatba, de az bizo-

nyos, hogy ő nyakló nélkül él vele. Televíziós interjúk alanyai szeretik azzal kezdeni a válaszukat – ez is közhely, de legalább is a válasz kigondolását segítő töltelékmondattal –, hogy ez egy jó kérdés. Az talán még a kisebbik baj, hogy az egy itt germanizmus, a nagyobbik, hogy neki az a dolga, hogy válaszoljon a riporter kérdésére, nem pedig az, hogy minősítse azt. Ilyen időnyerést elősegítő, a néző-hallgató szempontjából azonban fölösleges divat-közbevetés az is, hogy azt gondolom. Naná, hogy azt gondolja, különben nem mondaná!

Kedvenc divatos közhelyeim még a hab a tortán, az alsó hangon és a lényeg a lényeg. Az utóbbinak a kinyilatkoztatása természetesen nem követel különösebb bátorságot a beszélőtől, hiszen az, hogy a lényeg a lényeg, nyilvánvalóan nem forradalmian új gondolat, hanem axióma, alapigazság. Annál merészebbnek tűnhet (főként önmaga számára), aki azzal vezet be mondkáját, hogy őszintén megmondom. Ha ezután az illető bevallja, hogy sorozatgyilkos, de legalábbis, mondjuk, hogy doktori értekezését másnak a munkájából plagizálta, akkor az őszintén megmondom természetesen a helyén van. Manapság azonban gyakran az olyasfajta tényközlést is ezzel vezetik fel, miszerint kétszer kettő négy, vagy hogy a Duna a Fekete-tengerbe ömlik. Tévedhetünk persze, mert mi is csak emberből vagyunk. (Ez sem merész újdonság, mert ha teszem azt, csimpánzból vagy kacsacsőrű emlősből volnánk, az állatkertben mutogatnának bennünket.)

Dehát a lényeg a lényeg, merthogy mindez csak hab a tortán, és őszintén megmondom, hogy alsó hangon is jobb kerülni ezeket a közhelyeket és divatszavakat.

Kulcsár István

NYELVI ESSZÉK • ANYANYELVI PÁLYÁZAT, 2016

A kulturális kormányzat, az Anyanyelvapolók Szövetsége Balatonfüred város önkormányzatával együttműködve 2016-ban meghirdeti a 16. anyanyelvi pályázatot, melynek témája:

Nyelvi esszék

A pályázat célja a magyar nyelv értékeinek föltárása, megóvása, nyelvi örökségünk megőrzése és életre keltése, valamint gyarapítása s az újabb nemzedékkel való megismertetése.

A 2016. évi téma a magyar nyelvtudományban, irodalomban, művelődéstörténetben kiformált esszéstílus felfrissítése, a nyelvészeti ismeretterjesztés megújítása. A pályázaton nyelvről, nyelvhasználatról, stílusról szóló írásokkal lehet indulni. Szerencsés, ha az esszék kisebb témákat ölelnek fel: pl. egyéni megfigyelésen, tapasztalaton, fölfedezésen alapuló nyelvi jelenséget írnak le elméleti (tudományos) megalapozottsággal és következtetéssel. A tematika szabad: foglalkozhat a nyelvhasználat, a stílus bármely jelenségével. A nyelvi esszék stílusa lehet irodalmi, és lehet tudományos ismeretterjesztő. A közvetlen, oldott stílusba belefér a humor és az irónia is.

A kiírók javasolják a magyar esszéstílus tanulmányozását, a nyelvi esszék kapcsán Kosztolányi Dezső, Halász Gyula, Illyés Gyula, Kolozsvári Grandpierre Emil, Lőrincze Lajos írásainak megismerését.

A balatonfüredi önkormányzat különdíjjal kívánja jutalmazni a Balatonhoz kötődő nyelvi esszéket.

A pályamunkák terjedelme: egyetlen esszével is lehet pályázni, amelynek javasolt terjedelme max. 5–10 ezer leütés; a több esszével pályázók esetében a pályázat terjedelmének felső határa 40 ezer leütés. A pályázat kiírói kérik, hogy a szövegekben ne használjanak különleges tördelési formákat.

A pályázaton egyének és közösségek egyaránt indulhatnak. A 25 éven aluliak ifjúsági kategóriában szerepelnek.

A bírálóbizottság elnöke: Minya Károly főiskolai tanár (Nyíregyháza), tagjai: Pusztay János egyetemi tanár (Nyitra), Prima Primissima-díjas nyelvész, Balázs Géza egyetemi tanár (ELTE), az ASZ alelnöke, titkára: Hujber Szabolcs tanár, az Édes Anyanyelvünk szerkesztőségi titkára.

A tartalmi és filológiai szempontból legjobbnak minősített pályázatok díjazásban részesülnek, a nyertes pályázók

munkáiból készül a válogatást megjelentetik. A pályázat benyújtásával a pályázó hozzájárul dolgozata közléséhez, szerzői jogai a kiadóra szállnak. A kiadott dolgozat szerzője a kiadványból tiszteletpéldányt kap.

Díjak: a pályázat díjazására 500 000 Ft áll rendelkezésre. A díjak egyaránt lehetnek pénzdíjak és tárgyjutalmak. A bírálóbizottság fenntartja a jogot a díjkeret felosztására.

A pályázatok beérkezési határideje: **2016. augusztus 15.** A pályázati anyagot elsősorban elektronikus formában (e-mailben, csatolt fájlban) kell küldeni. A szervezők kivételes esetben elfogadnak csak papírformában beküldött pályamunkát is. A beérkezett pályázatot e-mailben visszaigazoljuk!

Ímélcím: ea.szerkesztoseg@gmail.com.

A pályázat ügyintézője: Hujber Szabolcs.

Az eredményhirdetés és a pályázati anyagból szerkesztett kötet bemutatása 2016. november 13-án, a magyar nyelv napján lesz.

A pályázat kötelező tartozéka egy adatlap a következő nyilatkozáttal és adatokkal.

Nyilatkozat

Alulírott nyilatkozom, hogy a Nyelvi esszék című pályázatra beküldött pályamunkám teljes egészében a saját, eredeti, másutt nem közölt alkotásom, s annak szerzői jogát (amennyiben azt a pályázat kiírói egészében vagy részleteiben megjelentetni kívánják) a kiadónak engedem át. (Rövidített, szerkesztett

anyag közlése esetén a kiadó a szerzővel egyeztet.)

Megadandó adatok

A pályamunka címe:

A pályázat besorolása: nyelvi esszé felnőtt kategória – Balaton-témakör – ifjúsági kategória

A szerző neve:

Címe:

Telefonszáma, ímélcíme:

Saját kezű aláírása:

A Nyilatkozatot postán kell beküldeni: Anyanyelvapolók Szövetsége, Nyelvi esszék pályázat, 1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Felhívás

Ne felejtse el megújítani előfizetését! Lapunk előfizethető minden postahivatalban. Az Anyanyelvapolók Szövetségének tagjai (tagdíjfizetésük időszakában) lapunkat a megjelenés napján postán megkapják. A folyamatos tagság (és laphoz jutás) érdekében szíveskedjenek átutalni tagdíjukat erre a bankszámlaszámra:

11705008-20132015.

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

Mit kérdezünk? Hogyan kérdezzük?

Azt hihetnénk, hogy a kiegészítendő kérdésekben használatos kérdőszók rendszere minden nyelvben ugyanolyan vagy legalábbis nagyon hasonló. Ez azonban nem így van. Kutatások, melyek a világ nyelveinek összehasonlításával foglalkoznak, arra a következtetésre jutottak, hogy a kérdőszók egyetlen általános, minden nyelvre elmondható tulajdonsága, hogy minden nyelvben léteznek. Vagyis az egyetlen, amit biztosan állíthatunk, az az, hogy a nyelvekben találunk (legalább) egy olyan elemet, amelyet a pillanatnyi beszédhelyzetben ismeretlen információ pótlására használhatunk. A szakirodalom éppen e tulajdonságuk alapján különbözteti meg a kiegészítendő kérdéseket (pl. *Hová mész?*) a többi kérdéstípustól, ti. az eldöntendő (pl. *Elmész?*) és a választó (pl. *Elmész, vagy most érkeztél?*) kérdésektől. Egészen változatos képpel találkozhatunk, ha tüzetesebben szemügyre vesszük a nyelvek kérdőszóinak rendszerét. Számos olyan tulajdonsággal találkozhatunk ugyanis, amelyet nem lehet előre megjósolni. De melyek ezek a jegyek, és hogyan alakítják egy adott nyelv kérdőszóinak rendszerét? Erre a kérdésre keresett választ egy az MTA Nyelvtudományi Intézetében a közelmúltban lezajlott kutatás, amely a magyar nyelvvel távoli rokonságban álló északi szamojéd nyelvek (tundrai nyenyec, erdei nyenyec, erdei enyec, nganaszan) kérdőszóinak rendszerét vizsgálta.

Az egyik ilyen, nyelvenként változó tulajdonság magukra a kérdőszókban kódolt jelentésekre vonatkozik. Tehát azt, hogy a világ mely dolgaira, valamint hogy mennyi különböző típusú ismeretlenre tudunk rákérdezni, nagymértékben az adott nyelv szabályai határozzák meg. A tundrai nyenyecben például összesen 18 különböző alakú és jelentésű kérdőszó van. Összehasonlításképpen ez a szám az angolban mindössze 7. Egészen szélsőséges esetet képvisel például a Peruban beszélt (aseninga) kampa nyelv, amelyben pusztán egyetlen kérdőszó található. (Igaz, hogy ez a kérdőszó eltérő módokon használható, így különböző jelentései is lehetnek. Továbbá az is kérdéses, hogy valóban kérdőszónak tekinthető-e, vagy pusztán kérdést jelölő szó.) Egy összesen 67 nyelv kérdőszóinak rendszerét feltáró vizsgálat arra az eredményre jutott, hogy a kérdőszóknak négy olyan alapvető jelentéstani kategóriája van, amely tipikusan megjelenhet a nyelvekben. Ezek a SZEMÉLYre, DOLOGra, VÁLASZTÁSra, valamint a HELYre vonatkozó kérdőszók. Ez a négy kategória kiegészülhet további kérdőszókkal. A tundrai nyenyec nyelvben például – csakúgy mint a magyarban – önálló kérdőszóval kérdezhetünk valaminek a MÉRETére (*sjangar* 'mekkora'; a szamojéd példákat egyszerűsített átírásban közlöm). Erre számos más – például indoeurópai – nyelvben csak összetett kifejezéssel van lehetőség (pl. német *wie groß*, angol *how big* 'milyen nagy').

Nemcsak a kérdőszók száma és jelentése, hanem jelentéstani mezőik is eltérhetnek egymástól. Tehát ha két nyelv adott kérdőszójának jelentése többé-kevésbé megfeleltethető egymással, az még nem feltétlenül jelenti azt, hogy ugyanazokra a dolgokra vonatkoztathatók. Az északi szamojéd nyelvekben, így például az erdei nyenyecben a 'ki' és a 'mi' jelentésű kérdőszók EMBER, valamint NEM-EMBER tulajdonságú referensre vonatkozhatnak (pl. erdei nyenyec *kim* 'a 'ki' és *ngami* 'mi'). Ez azt jelenti, hogy egy állatra a 'mi' jelentésű kérdőszót használják. (A ma-

gyar nyelv *ki* és *mi* kérdőszója szintén ezt az ellentétet mutatja.) Ezzel szemben az oroszban ugyanez a két kérdőszó ÉLŐ-ÉLETTELEN különbséget mutat. Tehát az orosz *ko* 'ki' kérdőszó egyaránt vonatkozhat emberre és állatra is, míg a 'mi' jelentésű kérdőszó (*što*) kizárólag élettelen dolgot kérdezhet rá.

Annak vizsgálata is érdekes eredményeket hozhat, hogy a kérdőszók tagolható-e további jelentéssel bíró egységekre, vagy sem. Az egy nyelv szinkrón szintjén további összetevőkre elemezhetetlen kérdőszókat fő jelentéstani kategóriáknak szokás tekinteni, míg például a toldalékolt alakokat *alkategóriáknak*. Azt, hogy e tulajdonságot mennyire az adott nyelv határozza meg, bizonyítja a két egymáshoz igen közeli rokon nyelv, a tundrai nyenyec és az erdei enyec példája. A tundrai nyenyecben ugyanis a 'ki' és a 'mi' jelentésű kérdőszók esetragos (ti. birtokos esetű) alakjai használatosak a birtokosra való rákérdezés során (*xibja* 'kié', *ngamke* 'mié'; a ? jel a szamojéd nyelvekben többféle nyelvtani feladatot ellátó gégezárhangot jelöli). Így ezek alkategóriának tekinthetők. (Ehhez hasonlóan a magyarban is mindig toldalékolt formájú a birtokosra vonatkozó kérdőszó: *kié, mié*.) Ezzel szemben az erdei nyenyecben – mivel az eredeti birtokos eset ragjai lekoptak – a 'ki' és 'kié' (*še*), illetve a 'mi' és 'mié' (*obu*) jelentésű kérdőszók alakja megegyezik egymással, így a BIRTOKOS kategóriája is a fő jelentéstani csoportba tartozik.

Számos nyelvben tapasztalható továbbá két- vagy többértelműség a kérdőszók között, így találhatunk példákat olyan esetekre, amikor egy kérdőszó két egymástól eltérő jelentésben is megjelenik. Nyelvtipológiai vizsgálatok arra jutottak, hogy a MÓD és a MINŐSÉG, valamint a DOLOG és az OK jelentéstani kategóriákat sokszor fejezik ki ugyanazok a kérdőszók. Az északi szamojéd nyelvek kérdőszóinak rendszere ismét arra enged következtetni, hogy ez a tulajdonság minden nyelvre egyedileg jellemző, tehát közeli rokon nyelvekben is erősen eltérhet. Hiszen például a tundrai nyenyec 'mi' jelentésű kérdőszó (*ngamke*) megjelenhet 'miért' és 'milyen, melyik' jelentésben. Ez a fajta többértelműség azonban a többi szamojéd nyelvben nem adatható. Ugyanakkor a nganaszan nyelvben a 'hová' jelentésű kérdőszó (*kunji* 'ia) egyben vonatkozhat a cselekvés MÓDJára is, amely használat nem jellemzi a többi északi szamojéd 'hová' jelentésű kérdőszót.

Végül a kérdőszók nemcsak formájukban, hanem szófajukban is eltérő mintákat mutathatnak. Nyelvtani viselkedésük alapján névmási, melléknévi, számnévi, valamint határozószói tulajdonságokkal rendelkezhetnek. (Ezeket a kérdőszótípusokat megtalálhatjuk a magyarban is, például a *ki* és a *mi* névmások, a *milyen* melléknév, a *mennyi* számnév, a *hol* vagy a *hogyan* pedig határozószó.) Létezik továbbá egy olyan szófaji kategória, amelyen a magyar nyelvben ugyan nincsen, de az északi szamojéd nyelvekben előfordul, ez a kérdő ige. Ezek általában olyan igék, amelyeknek tartalmas jelentésük mellett kérdő jelentésük is van. Jelentésük jellemzően azonosításra ('ki ő', 'mi ő'), általános cselekvésre ('mit csinál', 'mi történt'), beszédre ('mit mond') vonatkozhat. A tundrai nyenyecben például 'mit mond' jelentésű (*xa* 'man) kérdő igével találkozhatunk. A kérdő ige használatát jól ábrázolja az alábbi 'Mit mondott neked tegnap az apád?' jelentésű mondat: *Pidar njsjar njand tfej jalja? xa* 'manza? (a mondatrészek fordítása: te apád neked tegnap nap mit-mond).

Láthatjuk tehát, hogy a *mit* kérdezzük és a *hogyan* kérdezzük kérdéseket nem is olyan egyszerű univerzálisan, az adott nyelvek tüzetes vizsgálata és ismerete nélkül megválaszolni.

Mus Nikolett

A szerző a Finnugor és Nyelvtörténeti Osztály Finnugor Kutatócsoportjának tudományos segéd munkatársa. (A szerk.)

Időjárás

A múlt nyáron is igencsak változatosnak mutatkozott időjárásunk; volt részünk korábban nem tapasztalt, rekordideig tartó, csúcs- és napi átlaghőmérsékleteket döntő kánikulában, pusztító viharokban, egész Budapestet elárasztó özönvíz-szerű felhőszakadásban. De nem csupán az elmúlt évek időjárása változott meg, hanem a meteorológia nyelve is, amely igyekszik az új jelenségeket pontosan, képszerűen megragadni és kifejezni. Új szavak, kifejezések jelentek meg benne, vagy a korábban csak a szűkebb szakmai körökben használatos szak kifejezések kerültek előtérbe. A legtöbb esetben azonban hiába keressük ezeknek pontos, definíciószerű magyarátát, jelentésükre inkább szövegtől függetlenül következtethetünk.

Vegyük sorra néhányat e fogalmak közül!

Hosszan tartó, nagy nyári melegekben ma már senkit nem lep meg, ha az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi szolgálat *hőségriadót* rendel el, amelynek különböző fokozatai vannak. Ilyen esetekben rizikócsoportokat határoznak meg, a sajtó révén hasznos tanácsokkal látják el a lakosságot, szükség esetén a forgalmi csomópontokban vizet osztanak.

Ha esőre fordul az idő, a *növekvő csapadékhajlam* kifejezést hallva ajánlatos előkészíteni az esernyőket, ez ugyanis várható esőket, záporokat, zivatarokat valószínűsít, míg a *csökkenő csapadékhajlam* felszakadó felhőzetet, jó időt vetít előre. A *csapadékmező* adott terület felett átvonuló, mozgó felhőrendszerrel jelent, s tulajdonképpen e fogalom szinonimájaként értelmezhetjük a *csapadékszóna* megjelölést is.

A *zivatarok* az átlagember számára egy fogalmat jelentenek, a szakemberek azonban három csoportba sorolják őket: megkülönböztetnek *egy-* vagy *monocellás*, valamint *szupercellás zivatar*at. Az *egy-* vagy *monocellás zivatarok*at, amelyek többnyire nyáron, áramlásmentes időjárási körülmények között alakulnak ki, *hőzivatarok*nak is nevezik. A *multicellás zivatarok* több, különböző stádiumban lévő cellából álló *zivatar*tömbök. A *szupercella* hosszú ideig fennálló, örvénylő, forgó mozgású légtömeg, amelyből megfelelő körülmények megléte esetén tornádó is kialakulhat. A *frontzivatarok* nyugat felől betörő hidegfront hatására, nagy hőmérsékleti különbsé-

gek közepette jönnek létre, s jellemző rájuk, hogy általában *zivatarlánc*ba rendeződnek. A *hőzivatarok* elszigetelt *zivatarcella*ként leginkább a délutáni órákban, többnyire dombok, hegyvidékek, városok fölött keletkeznek. A *hőszegítő zivatarok* vagy a *hőszegítő hidegfront* általában enyhülést hoz, hosszan tartó nagy melegnek, kánikulának vet véget. Az európai *viharciklonok* az Atlanti-óceán térségében, leggyakrabban a téli időszakban alakulnak ki, s jelentős károkat okozva időnként hazánkat is eléri. Külön érdekesség, hogy a meteorológiában elnevezik őket – a páros években női, míg a páratlan években férfi nevet kapnak. Hazánkban 2008 telének végén Nagyszentjánoson tombolt a jégesővel kísért *Emma* nevű viharciklon, amely fákat csavart ki, háztetőket szakított le. Az ilyen elemi erejű pusztításokra vált használatossá az elmúlt években a *gigavihar* megnevezés.

Megszokhattuk, hogy a zivatarokat *villámlás*, mennydörgés kíséri, ezt a meteorológia szakszerűen *villámtevékenység*nek nevezi. A sajtónyelv azonban – azok különleges voltát hangsúlyozva – előszeretettel ruház fel egyes természeti jelenségeket különleges jelzővel, előtaggal. Némely esetben már nem éri be az *óriási villám* vagy *hatalmas villám* jelzős szerkezetekkel, hanem e jelenségekre megalkotta a már egyre gyakrabban használatos *gigavillám* fogalmát, s ugyanezzel az előtaggal találkozhatunk a *gigavihar* összetételben is.

A felhőtípusok közül korábban jobbára csak a *gomolyfelhőt*, a *fátyolfelhőt*, a *zivatarfelhőt*, avagy a *báránfelhőt* ismertük, manapság azonban az időjárás-jelentésekben egyre gyakrabban bukkan fel a *tuba*, egy zivatarfelhőből alányúló felhőtölcser. Mihelyt földet ér, már *tornádónak* hívjuk, s óriási pusztításokra képes. Ritka, ám felettébb látványos jelenségek a rendkívül szemléletesen megnevezett *görgőfelhők*, vagy más néven *guruló felhők*, amelyek közül a nagyobbakból akár komoly viharok is kialakulhatnak.

Amintha mindezekért az időjárási szélsőségektől kárpótolni akart volna bennünket az ősz, szeptember utolsó napjaiban a Komáromban és környékén élők hazánkban ritkán látható, gazdag színekben pompázó, különleges látványt nyújtó *irizáló*, más néven *szivárványfelhő*ket csodálhattak meg. Ez utóbbi nyelvi szempontból is megragadó, szép kifejezés.

Gasparics Gyula

„Tudós” tárgyak, meghökkentő hibák

Azt gondolhatnák a nyelvvel foglalkozók, hogy az évtizedek óta ismétlődő hibákat (pl. névelő elhagyása: *USA akarja*; névelő ott, ahol nem kell: *az Obama, a Putyin*) már nem lehet újakkal bővíteni. Rosszul gondolják, mert a média mindig képes újabbakat elkövetni (nem pedig: *véteni!*).

2014. december 30-án a Duna TV sportműsorában azt mondták, hogy a csapat *szomorú száj*val zárt a tornát. *Keserű száj* a szokásos változat.

Említettük már, hogy az emberre nem mondjuk azt, hogy *darab*. A május 4-én sugárzott Kívánságkosárban *két darab* édesanyát köszöntött az egyik hallgató. Áprilisban az egyik Hajnaltáj műsorában azt mondta a műsorvezető, hogy *tavaly 80 000 tonna gyümölcs roskadozott a fákon*. Inkább a fák szoktak roskadozni a sok gyümölcs terhe alatt...

Május 4-én az M1 21 órai híradójában a brit hercegi pár *újdonsült* lányáról szóló tudósítást harangoztak be. Az *újszülött* nem azonos az *újdonsült*tellel.

A kirakatok, üzletek, hirdetések, értesítések helyesírásáról is sokszor volt már szó (*csirke hús, ing selyem, körte Vilmos* stb.). Az egyik szegedi újságosnál ez áll: *Újságot kérje az Eladó-tól*. Hiányzik a névelő az *újságot* előtt, kisbetűvel kell írni az *eladót*, nem kell kötőjel az *eladótól* szóba.

Legújabbban „tudósok” lettek az élettelen tárgyak. Naponta halljuk: *meg tud jelenni az aszály*; *a fal el tud ott kanyarodni*; *emelkedni tud majd a segély*. Nem is meglepő ez, hiszen már az ő névmást is megkapták a tárgyak. A médiában, az üzletekben, pénztáraknál halljuk a fülsértő, magyartalan mondatokat: *ő 150 lóerős* (autó), *ő a csípős* (paprika). Sokszor így ad vissza a pénztáros: *ő az ötvenes*, *ő a húszas* („húszas”-t mondanak), *ő a tízes* („tízes”-t mondanak).

A semmitmondó szavak divatja tovább tart. Egy egyetemi tanár előadásában tizenöt *igazából*t, nyolc *hogyan is mondjam*ot, hat *úgymondot* számoltam meg, pedig nem is hallgattam elejétől fogva. E szavak nélkül teljes lett volna az előadás, ráadásul nem lett volna nyelvileg „idegesítő”.

A kiejtési hibákat írásban nehéz pontosan visszaadni. Az éneklő hanglejtés egyre jobban terjed. A magyaros hangsúlyozás helyett a nyomatékalan elemekre esik a hangsúly: *Pécsről jöttem, Húszéves vagyok, Egyetemem akarok menni. A közgazdaság érdekel, a testvérem is velem lakik*.

Felvetődik az a kérdés, hogy a sok-sok Kazinczy-érmes közül hányan szerepelnek a médiában? A műsorvezetők, riporterek, hírolvasók kiejtését hallva, könnyű a válasz: szinte egy sem!

Nem gondoljuk, hogy az évente megrendezett anyanyelvi versenyen nem tűnik fel egyetlen olyan Kazinczy-érmes sem, aki alkalmas lenne médiabeli szereplésre megfelelő képzés után.

Kovács József

Gyöngyhalászok

Hódi Éva és Hódi Sándor könyvei

Ahogy az Édes Anyanyelvünkben is közölt interjúból (2014/1, teljes változat: www.mnyknt.hu/E-nyek) megtudhatjuk: egy egyetemista szerelem nyomán kerül 1975-ben a budapesti Hódi Éva magyar–oroszlakos szakos tanárnő a Vajdaságba, Hódi Sándor pszichológus feleségéé. Adán a Szarvas Gábor Könyvtár munkatársa, majd igazgatója volt, és a Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület szervezőjeként, elnökeként fáradhatatlanul máig szervezi minden októberben a Szarvas Gábor nyelvművelő napokat. A nyelvművelő napok 1970-ben indultak, néhány éves kihagyással szinte minden évben, még a kilencvenes évek háborús viszonyai között is megtartották. Bárczi Gézáttól kezdve Lőrincze Lajoson át sok magyarországi nyelvész látogatott el Adára. A legszorgalmasabb kapcsolattartó Szűts László volt, akit még a bombázásokkal való riogtatás sem tartott vissza. Az adai napok minden alkalommal okot adnak némi iróniára is: Szarvas Gábor mellett ugyanis itt született Rákosi Mátyás is, igaz, neki nincs kultusza, már egykori házuk sem áll. És alkalmat adnak a vajdasági magyar nyelvészekkel való találkozásra. Mindig ott van az ugyancsak adai illetőségű Molnár Csikós László (legutóbbi könyve: *Divatszavak, Tinta, 2008*) és Lánicz Irén, az újvidéki egyetem magyar tanszékének tanára.

A Szarvas-napok fő programja a vajdasági általános és középiskolások nyelvi vetélkedője. Mellette azonban kulturális és tudományos programokat is szerveznek. Minden évben megkoszorúzzák Szarvas Gábor mellszobrát, megnyitnak egy a témához kapcsolódó kiállítást. A rendezvényt rendszerint megtisztelti jelenlétével a vajdasági magyar konzul vagy kulturális attasé is. A tudományos program a nyelvészeti konferencia, amelynek előadásai egy fő téma köré csoportosulnak. Ehhez kapcsolódóan adnak elő a vajdasági (főként az újvidéki egyetem vagy a szabadkai főiskola oktatói), valamint a magyarországi vendégek. A napok programja, a nyertes diákok felsorolása, valamint a köszöntők és tudományos előadások minden évben kötetben is megjelennek. A kiadványsorozat a magyar nyelvművelés, a vajdasági magyar nyelvészet alapvető dokumentuma. Az elmúlt húsz év jellemző témái és kötetei a következők voltak: *Nyelvművelésünk múltja és távlatai (1995)*, *A magyar nyelv és művelődés évszázadai (1996)*, *Nyelvünk helyzete (1997)*, *Nyelv és lélek (1998)*, *A magyar nyelv helyzete a világban (1999)*, *Anyanyelvünk a harmadik évezred küszöbén (2000)*, *A Szarvas Gábor nyelvművelő napok 30 éve (millenniumi kiadvány, 2000)*, *Idegen nyelvi hatások a magyar nyelvben (2001)*, *Az írás és az olvasás (2002)*, *Nyelvi és nyelven kívüli kommunikáció (2003)*, *A nyelvi stílus (2004)*, *A helyes és szép magyar beszéd (2005)*, *Anyanyelvünk szolgálatában (az egyesület jubileumi kiadványa, 2005)*, *Szavaink és neveink eredete (2006)*, *A magyar nyelv és kultúra a világhálón (2007)*, *A nyelvek és nyelvjáráskor jövője (2008)*, *A mi nyelvünk. Hűség az anyanyelvhez (2008)*, *Nyelvújulás és világlátás (2009)*, *Nyelvstratégia és nyelvművelés (2010)*, *Nyelvhasználati jogok és lehetőségek (2011)*, *Beszéd- és szövegértés (2012)*, *Gondolkodás és nyelv (2013)*, *Nyelv és közösség (2014)*, valamint a legutóbb: *A nyelv határai (2015)*.

Már a felsorolt címek alapján is sejthető, hogy milyen időszerű, sőt olykor égető kérdésekre keresték a választ a vajdasági magyarországi nyelvészek, s hogy ezek a tanulmánykötetek mennyire fontos forrásmunkát jelentenek. A kötetek szerkesztője Hódi Éva, s ebben állandó munkatársa férje, Hódi Sándor, aki a dokumentum értékű felvételeket is készíti, de újabb szociál- és nyelvpszichológiai kérdésekben is gyakran

megnyilatkozik. Először a *Mi fán terem a nemzetstratégia?* című könyvére figyeltem föl (Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézet, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Tóthfalu-Zenta, 2007), melyben a nagy magyarságkérdéseket feszegeti: *Megint lemaradtunk, Az értelmiség problémája, A rossz vezérválasztás, A pártos önszerveződés, avagy éppen: A magyar melankólia. A megoldást ő is – mint én is – új nyelvi (kulturális) stratégiában látjuk. Hódi Sándor később még tovább lép, és már egyenesen nyelvstratégiáról beszél: *Nyelv és lélek tájainkon, Hűség az anyanyelvhez (Nyelvstratégia – nemzetstratégia. Széchenyi István Stratégiakutató Társaság, a tavábbiakban SZIST, Óbecse, 2014)*. A téma – különösen vajdasági nézőpontból – való elmélyítése: *Mint oldott kéve (a folytatást nyilván többen ismerik) című könyv, alcíme: A demográfiai problémák társadalmi és lélektani háttere (SZIST és Magyar Nemzeti Tanács, Magyar Szó, Újvidék, 2014)*. Emellett frivol kitérőnek látszik a *Miért hazudnak a politikusok? (SZIST, Ada, 2012)* című munkája, amelyben a politikai propaganda személyiségbeli hátterét vizsgálja fel. Legújabb könyvei *Az én határai (2015)* és a *Kongresszus Abbáziában (2014)*. Az első a manapság kényesnek tekintett problémákat feszegeti: az emberek örökös enyvedetlenségével egymással, mert veszélyeztetve érzik Énük határait, az önmegvalósításra való hivatkozás pedig véget vet mindenféle nevelési vitának: „a mindent megengedő nevelői magatartás jobban kedvez a gyermekben kifejlődő erőszakos önérvényesítési tendenciáknak, mint a felelősségteljes magatartásnak”. Innen ki-ki folytassa maga tovább az olvasást és a gondolkodást, én csak annyit tennék hozzá, hogy a mai magyarországi (európai) pedagógiai szakirodalomban hiányzik a fejelem meghatározása. Vajon miért? A könyv borítóján: *Tanító Vilmos Bence (9 éves) A felfuvalkodott béka című rajzának felhasználásával készült. A második könyv a szerző emlékeiből összeállított pszichológiai esszészorozat.**

Kommunikációról, nyelvről eddig is volt szó, azonban a gyakorlati nyelvművelő munka Hódi Évához kötődik. Egyszerre három könyve is megjelent: az *Egy kis nyelvi tücsök és bogárban (SZIST, 2013)* az adai *Panorama – Körkép* című lapban közölt írásait adja közre. Ezek a mindennapi, azon belül sok esetben a vajdasági nyelvhasználat kérdéseit érintik: *Struccol vagy truccol?, Ballagó öltöny, Szép napot?, Tíz nyelvet beszélő bécsi szelet... Olyan nyelvi jelenségek is szóba kerülnek, mint például „Az üdülőközpont futurája...”* Még hogy természetes dolog a kétnyelvűség! S érik meglepetések a másik irányból, Magyarország felől is a vajdaságiakat. Adán Stílussteremtő ikonok címmel hirdettek meg előadást. A közönség okkal-joggal azt gondolta, hogy majd szentképekről lesz szó. Ehelyett celebek, sztárok kerültek szóba: „a közönség nem örült ennek a jelentésszűkülésnek”. Emlékeztetek Hódi Éva alaposan végiggondolt, választékos, csiszolt stílusban megfogalmazott beszédei. Ezeket adja közre *Ha szóra nyitod ajkad... című változatát (SZIST, Ada, 2014)*. De olyan tanulmányokat is olvashatunk itt, mint: *Anyanyelvünk a nyelvek tengerében, A nyelvművelésről kisebbségi körülmények között, Nyelvművelés és szórványmagyarság (a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága 2013-as konferenciáján tartott előadás)*. Ebben a kötetben olvashatjuk a Magyar Nyelvi Intézet (Iroda) létrehozására tett, sok helyen ismertetett javaslatukat is. A vajdasági magyar intézményhálózatból (és az összmagyarból) valóban hiányzik egy ilyen elem.

Legutóbb Hódi Éva *Gyöngyhalászok (SZIST, Ada, 2015)* című könyvét kaptam kézhez, melyben esszék, tanulmányok, kritikák találhatók. Ebben Hódi Éva főként irodalmári, filológusi oldaláról mutatkozik be, példás könyvismeretéseit adja közre. S hogy honnan a cím? Talán Juhász Erzsébet *Gyöngyhalászok* című könyvének ismertetéséből. De Hódi Éváról is elmondhatjuk, hogy „gyöngyhalász”, mert (talán olykor veszélyes körülmények között is) értéket hoz fel a mélyből, közvetít a mának. Csak legyenek minél többen, akik megismerik és megértik.

B. G.

(Ny)elvi kérdések

Horváth Péter Iván 100 könnyed ismeretterjesztő cikke

A kötet szerzője angol–spanyol szakos szakfordító, tolmács, bölcsész és nyelvtanár. Itt összegyűjtött cikkei korábban az E-nyelv Magazin (e-nyelvmagazin.hu) internetes újságban jelentek meg 2009 és 2013 között. A sorozat néhány cikkét lapunk is közölte.

A szerző a kötet ismeretterjesztő cikkeit „könnyed”-nek minősíti; a szakmabeli olvasó ehhez bizvást hozzáteheti, hogy „magvas”, „tartalmas”, „szellemes” és (ami a tartalmukat illeti) helytel-közzel „vitatható”.

Horváth Péter ezeket az írásait „tárca”-nak is nevezi (212, a könyv utolsó, összegező cikkében). A tárca, mint tudjuk, „irodalmi igényű, olvasmányos hírlapi írásmű” (a Magyar értelmező kéziszótár meghatározása szerint), ezek azonban olyan tárcák, amelyek alapos szakmai ismereteken alapulnak, és helyenként a hivatásos olvasónak is újdonságokkal szolgálnak.

A könyv az előző szerint több mint 5000 szót tárgyal, például 70-velahány nyelvből veszi, és kb. 800 nyelvészeti szakkifejezést alkalmaz. (Ez utóbbiakat dőlt betűs szedéssel emeli ki.) A kötet az alábbi témakörökkel foglalkozik (a cikkek száma szerinti csökkenő sorrendben): idegen szavak (19), lexikológia (19), morfológia (14), szintaxis (13), általános jelenségek (11), népi nyelvészet, nyelvi tévhitek (8), morfoszintaxis (6), fonológia (5), helyesírás (5). A könyv a cikkeket abban a sorrendben közli, ahogy az internetes rovatban napvilágot (képernyőt) láttak, de a kötet végén található mutató a címetek tárgyköri csoportosításban is megadja, lehetővé téve ezzel az olvasónak, hogy az összetartozó témájú cikkeket együtt is tanulmányozza. Van a kötetnek részletes tárgy- és fogalommutatója is (214–22). Ez a mutató szavakat nem tartalmaz, pedig legalább azokat a szavakat fel kellett volna venni, amelyeknek nyelvhelyességi vonatkozásuk is van, pl. *aki* gyűjtőnév után 127, 196, *kettő* – két 104, *magasságában* 96–7, *mentén* 130–1, *törvénykezés* 138–9. Akadnak olyan olvasók, akik egy nyelvi ismeretterjesztő könyvben éppen az ilyesmikre kíváncsiak.

A kötet erényei olyan számosak, hogy csak távirati stílusban számolhatók be róluk. A cikkek élén szellemes, egyszerűsággal általában informatív címek állnak. Minden cikk poénnal zárul, olykor még dalra (versre) is fakad a szerző (99, 111). Stílusa nyelvi képekben gazdag, színes, humoros. A számos jó és néhány kevésbé jó példa közül most egy igen sikerültet idézek: „A régies és elavult szavak csokoládészelékként díszíthetik a beszélt nyelv tortáját, de ehetetlenné tehetik, ha a szokásos hozzávalók helyébe tala-kodnak” (181). Olykor egészen személyes hangot üt meg, így szóba kerül a szerző nászútja, felesége, csecsemő gyermeke, sőt „lelki vezetője” (165) is. Ilyesmivel, bár kisebb mértékben, én is próbálkoztam a *Nyelvi mozaik* sorozat cikkecskéiben, következőképp ezt nem kifogásként emlitem.

Horváth Péter Iván könyvének fő erénye azonban az átlagon felüli szakmai megalapozottság. A szerző sok idegen nyelvet ismer, jártas a modern nyelvészetben (kiemelkedően jó példája ennek a fonéma fogalmának magyarázata: 179), de korrekt módon használja az ún. hagyományos

nyelvészet fogalomkészletét is (pl. amikor a magánhangzók képzését ismerteti: 148). Ez utóbbi kapcsán azonban meg kell jegyeznem, hogy három alkalommal is pontatlanul, ’birtokos személyjel’ értelemben használja a *birtokjel* megjelölést (34, 47, 191). A birtokjel, mint ismeretes, nem a birtokosra, hanem a birtokra utal: „Ez a kalap nem *Pistáé*, hanem *Attiláé*”.

Van ezen kívül néhány további tartalmi ellenvetésem is, ezek azonban apróságok, nem befolyásolják a kötet egészéről kialakított igen kedvező véleményemet. Lássunk mégis néhány ilyet is!

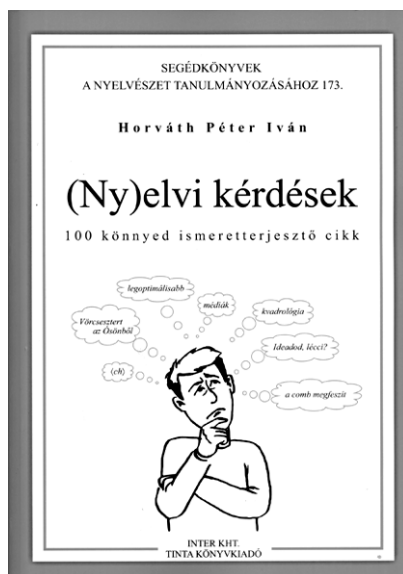
A szerző előbb tudomásul veszi a *lélektelen* ~ *lelketlen* szóhasadást (167), később viszont ezt írja: „Ha [...] a *lélektelen* szerintem és »nyelvtársaim« 90%-a szerint is annyi, mint ’gonosz’, nem pedig ’fásult’, akkor annak a jelentése elsősorban ’gonosz’ lesz” (193). Az előbbi véleménynel értek egyet: a *lélektelen* játék (a sportpályán) és a *lelketlen* mostoha (a népmesében és, sajnos, a valóságban) szerintem már különböznek annyira egymástól, hogy jelentésüket ne kelljen effajta „népszavazásra” bocsátani.

Visszatérő sajátossága a kötet cikkeinek, hogy a szerző óvakodik határozottan állást foglalni az idegen szavak és nevek magyar nyelvbeli kiejtése ügyében, pl. *Auchan*, *Dubrovnik*, *rekamié*, *vákuum*, *zloty*, holott ő mint művelt, poliglott nyelvész természetesen jól tudja, hogy ezeket így kell kiejteni: [osan], [dubrovnik], [rekamié], [vákuum], [zloty]. De inkább elvicceli a véleménynyilvánítást, mint hogy kimondja, ezt így és így kell kiejteni. Bizonyára ódzkodik az „iskolamesteri” szereptől, amelyet könyve más helyein is oly gyakran kárhoztat.

Kényesebb ügy a birtoktöbbségitő *-i* kérdése. Ez a szerző szerint kikopott a nyelvhasználatból: a padok az *iskoláéi* mai nyelven a padok az *iskoláé* (34). Jőmagam erről csupán ezt mondanám: az *-éi* birtokjelből a birtoktöbbségitő *-i* a mai pongyola nyelvhasználatban gyakran elmarad; de a sztenderdben ma is ez a szabályos: „Ezek a kalapok nem *Pistáéi*, hanem *Attiláéi*”.

Végül reflektálnom kell arra is, hogy a kötet 85. cikke (A szomszéd micsodája, 182–3), bár nevem említése nélkül, megpirongat amiatt, hogy lapunk Nyelvész-leletek rovatában két ízben is helytelenítettem a Nemzeti Sportnak ezeket a címeit: „Túl zöld a szomszéd *fűje*”, „Zöldebb a szomszéd *fűje*”, „A szomszéd *fűje* zöldebb”. A *fűje* szóalakul szemben két kifogásom is volt: a közmondásban hagyományosan nem *fűje*, hanem *rétje* van; ezenfelül a *fűje* szabálytalan alak a szabályos *fűve* helyett.

Horváth Péter Iván szerint ezzel azt állítottam, hogy „a *fűje* nem létezik” (182), és emiatt József Attila öcsödi nevelőszüleire hasonlítottok, akik nem ismerték el az Attila keresztnevű létezését, ezért a rájuk bízott gyermeket Pistának nevezték (és ezzel életre szóló lelki sérülést okoztak neki). Holott én természetesen nem minősítettem nem létezőnek a *fűje* alakot: újságok vastag betűs címeiben nem szoktak nem létező szavak előfordulni. Ebben tehát voltaképpen nincs közöttünk vita.

„Erdély Lőrinczéje”

Murádin László 85

„Erdély Lőrinczéje”. Így köszöntötte, jellemezte Péntek János professzor a 85 esztendő Murádin Lászlót. Az MTA Kolozsvári Akadémiai Bizottsága (KAB) az ünnepelt tiszteletére karcsú kötetet jelentetett meg, amelyben Péntek Jánosnak *Murádin László szakmai életútja* című köszöntőjét olvashatjuk, valamint e szakmai életút gazdag termését bemutató, igazoló, 1955-től 2015-ig terjedő bibliográfiát – több mint 2000 címet. Ebből a köszöntőből válogattam e rövid ismertetőt.

Murádin László élete és szakmai pályája talán leginkább abban kivételes, hogy a 20. század történelmi terelőfalai és akadályai ellenére szívósan haladt és megmaradt, megmaradhatott a maga által választott úton. Az pedig a sors és a történelem elégtétele, hogy nagy munkái úgy valósultak meg az elmúlt negyedszázadban, ahogy korábban elképzelni sem lehetett volna, kisebb írásainak java része pedig szintén gyűjteményes kötetekbe kerülhetett. Úgy érthette meg a betakarítást, hogy közben folyamatosan dolgozik, velünk lehet, gyarapíthatja munkája eredményeit.

1930. november 29-én született az aranyosszéki Harasztoson, majd iskolái elvégzése után a Bolyai Egyetemen szerzett magyar nyelv és irodalom szakos tanári oklevelet. Már egyetemi hallgatóként gyakornoka a Magyar Nyelvészeti Tanszéknek. Szabó T. Attila, Márton Gyula, Gálffy Mózes munkatársaként nyelvföldrajzi kutatásra volt predesztinálva. Terepmunkája eredményeként a moldvai csángó, a székely és az aranyosszéki nyelvatlasz összeállításában vett részt, s amikor *A romániai magyar nyelvjárások atlaszának* terve megszületett, 136 településen kérdezte ki, jegyezte le a kérdőív mintegy 3400 kérdésére adott válaszokat. 1990 után a Magyar Nyelvtudományi Társaság felvállalta a szerkesztés és kiadás ügyét, a számítógépes technikát ismerő fiatal kutatók támogatásával Murádin Lászlónak szótárrá kellett formálnia a több százezres cédatömeget, s 1995-ben már megjelenhetett az I. kötet, 2010-ben pedig az utolsó, a XI.

Murádin László mentora volt a földrajzi nevek és személynevek gyűjtésének és feldolgozásának is: *A hely, ahol élünk. Barangolások Erdély helynevei között*. Erdélyi Gondolat, Székelyudvarhely, 1998; *Egyházi településnevek Erdélyben*. Erdélyi

Gondolat, Székelyudvarhely, 2000; *Utak és nevek. Településnevek erdélyi utakon*. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest, 2003; *Erdélyi magyar családnevek*. Europrint, Nagyvárad, 2005 – olvashatjuk a gazdag bibliográfiában.

Az ünnepelt 1957 óta a Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények munkatársa, szerkesztője, titkára, s ma is főszerkesztője, munkatársa az európai nyelvatlasznak (*Atlas linguarum Europae*), tagja a román nyelv akadémiai nagyszótára (*Dicționarul Limbii Române*) etimológiai bizottságának.

Erdélyi magyar nyelvközösségünk a nyelvűvelő Murádin László írásait is szívesen olvassa a napi- és hetilapokban, mert a szerző Lőrincze Lajos *emberközpontúnak* nevezett nyelvűvelő elvével ért egyet: „nem a nyelvet, hanem a beszélő nyelvi tudását kell művelni, gazdagítani, és ezzel bátorítani kell a nyelvhasználatot”. Az 1977-ben *A szavak titka* címmel Kolozsváron kiadott kötetét több is követte. Most csak az utolsó hármát említsük: *Anyanyelvi mozaik. Nyelvűvelő írások*. Erdélyi Gondolat, Székelyudvarhely, 2014; *Babér és borostyán. Válogatott nyelvűvelő írások*. Europrint, Nagyvárad, 2012; *Hókuszpókusz. Nyelvűvelő írások*. Europrint, Nagyvárad, 2014.

Az Anyanyelvűvelők Erdélyi Szövetsége Nyelvörzés-díját és a budapesti Anyanyelvűvelők Szövetsége Lőrincze-díját 2002-ben érdemelte ki Murádin László. 1974-ben a Magyar Nyelvtudományi Társaság Csúry Bálint-émlékérmét, 1996-ban a Román Akadémia B. P. Haşdeu-díját, 2011-ben pedig egész munkássága elismeréseként a Magyar Köztársasági Erdemrend Lovagkeresztjét kapta meg. A Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagjaként „a Tudomány Erdélyi Mestere” díját vehette át Marosvásárhelyen.

Minderről Horváth Imre Előtte ballagok... című verse jut eszembe: „Fáradni / láthatott / egy egész / félszázad. / Behorodom / immáron / a rétről / szénámat. / Nyomomban / az este, / de árnya / nem ér el, – / előtte / ballagok / megrakott / székérel.”

Nagy tisztelettel és szeretettel köszöntjük a Mestert, köszönjük, hogy édes anyanyelvünk illatos, nyelvi szénáját betakarította, hogy bármikor fordulhatunk hozzá, hogy feltárja előttünk a szavak titkait, hogy anyanyelvünk ösvényein elkalauzoljon bennünket. (*Erdélyi Magyar Nyelvészek 1. Murádin László. Kolozsvár, 2015. Kiadja az MTA Kolozsvári Akadémiai Bizottságának Nyelvtudományi Szakbizottsága. Szerkesztette: Kádár Edit. Nagyvárad, Europrint.*)

Málnási Ferenc

➔ Kritikusom azt is kifogásolja, hogy a *fűje ~ füve* kapcsán egy alaktani szabály megsértését emlegetem, pedig ez ószerint nem alaktani jelenség, hanem a *fű* főnév lexikális sajátossága, egyedi jellemzője. (Ny)elvi vita helyett hadd hivatkozzam Elekfi László Magyar ragozási szótárára, amely a *fű* szót a *v*-vel bővülő tövű főnevek típusába sorolja és 8C kóddal látja el. Ez tehát egy tőtípus, amelyet a magyar nyelv alaktana ír le, ennél fogva nem jogosulatlan a *fűje* kapcsán alaktani, sőt nyelvtani szabályszegésről beszélni. Hadd jegyezzem meg, hogy a kötetnek egy másik cikkében maga a szerző is korrekt módon leírja, amit erről a tőtípusról tudunk kell (18).

A lényeg azonban az, és ez nincs benne se az én néhány soros, se az ő kétoldalas fejtegetésében, hogy a *fűje* voltaképpen szójáték, amely feltehetően két régebbi filmcímmel utal: „A szomszéd *nője* mindig zöldebb” (1994), „Még zöldebb a szomszéd *nője*” (1996). Ez okozhatja, hogy míg az elferdített közmondásból eredő *a szomszéd fűje* kifejezés valóban több mint ötször gyakoribb, mint *a szomszéd füve* (az interneten kb. 150 000, illetve 28 700 előfordulás), addig az ettől független birtokos személyragos szóalakok közül a szabályos *füve* majdnem ötször annyiszor fordul elő, mint a játékos *fűje* (66 400, illetve 14 100 találat).

Miután a fentiekkel én magam is igazoltam, hogy „Grammatici certant” (182), hadd fejezzem be egy merész, de szerintem megkerülhetetlen kérdéssel: tekinthető-e nyelvűvelő könyvnek Horváth Péter Iván kitérő munkája?

Ha a *nyelvűvelő* fogalmát így határozzuk meg: „olyan kutató, ill. tanár, aki anyanyelvének és lehetőleg minél több idegen nyelvnek a megbízható ismeretében, továbbá a nyelvtudomány eredményeinek szem előtt tartásával ismerteti az érdeklődő nagyközönséggel az emberi nyelvnek és különösen saját anyanyelvének sajátosságait, és szükség esetén tanácsot is ad nyelvhasználati kérdésekben” (ezt nem valamilyen szótárból vagy lexikonból idézem, hanem itt rögtönöztem az ismertett könyv és annak szerzője kedvéért), nos, ha az ilyen szakembert *nyelvűvelőnek* nevezzük, akkor Horváth Péter Iván kétségtelenül az. De ha az és utáni rész miatt ezt nem vállalja, hadd tekintsem őt a továbbiakban „tiszteletbeli nyelvűvelőnek”. (*Horváth Péter Iván: (Nyelvi kérdések. 100 könnyed ismeretterjesztő cikk. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 173., Inter Kht. – Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2015, 225 oldal.*)

Kemény Gábor

Kérdések és válaszok

? Használható-e beszédben az ő személyes névmás tárgyakra?

! A tárgyakra, élettelen dolgokra alapvetően az *az, ez, azt, ezt, azokat, ezeket* mutató névmással utalunk, ha hangsúlyos helyzetben vannak: *Itt vannak a jelentések, azokat nézd át, ne a munkaterveket!* Ugyanígy a boltban is: – *Szép az a fodros szoknya.* – *Ez?* Ha azonban hangsúlytalan helyzetben van a tárgy vagy az élettelen dolog, akkor használhatjuk pl. az *őket* személyes névmást: *Itt vannak a jelentések, holnapig nézd át őket.* (Nyelvművelő kézisztár, Tinta, Budapest, 2005. 427).

? Melyik írásmód a jobb: *stand up* vagy *stand-up*?

! A *startup* mintájára (<http://www.e-nyelv.hu/2013-05-23/startup/>) a *standup* formát javasoljuk.

? Mi a teendő akkor, ha a bejegyzett név, pl. *Befektető-védelmi Alap* és a helyesírási szabály (ez esetben a *Közgazdasági helyesírási szótárban megtalálható írásmód*) különbözik egymástól?

! Ilyenkor a bejegyzett nevet kell érvényesnek tekintenünk, hiszen az adott szervezet így lett bejegyezve, így hivatalos, ebben a formában jelöli az intézményt.

? A *mákvirág* többjelentésű vagy azonos alakú szó?

! A *mákvirág* szónak két jelentése van: 1. A mák virága 2. Megrovást, büntetést érdemlő személy (Magyar értelmező szótár diákoknak. Tinta Kiadó, Budapest, 2010). A két jelentés közötti kapcsolat elhomályosult, de egy helyen ezt olvassuk: „A néphitben boszorkányokkal kapcsolatban, mágiában, ráolvasásokban, jóslásokban gyakran szerepelt a mák mint mágikus növény” (<http://terebess.hu/tiszaorveny/zoldseg/mak.html>). Feltehetően valamilyen hasonlóság, érintkezés alapján fejlődhetett ki a második jelentés, ezért a többjelentésű szavak közé soroljuk.

? Érdekelne a *tökkelütött* szó jelentése. Miért ütöttek valakit tökkel, és miért pont tökkel? Vagy valami másról van szó?

! A *tökkelütött* szó jelentése: buta. Összetett szó, melynek előtagja a *tök* főnévünk *-val, -vel* ragos alakja, utótagja pedig az *üt* ige melléknévi igeneve. Az összetétel kialakulásának előzménye egy közmondásszerű igei kapcsolat volt: *tökkel ütettett az agya* 'buta', 'ostoba' (Zaicz Gábor: Etimológiai szótár. Tinta Kiadó, Budapest, 2006).

? Hogyan írjuk helyesen a *Nyíregyházi Egyházmegye, Budapest-Rákoskeresztúri Egyházközség* stb. nevét?

! Az akadémiai helyesírás 12. kiadása az alábbi alakot tartalmazza: *Nagybecskereki egyházmegye* (223). A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 2005. december 1-jei ülésén útmutatást fogalmazott meg, melyben ezt olvashatjuk: „Az akadémiai helyesírási szabályzat alapján az egyházi írásgyakorlatra nézve is irányadónak tekintendő, az egyházi szakszókincs körébe tartozó fogalmak írásmódjára azonban a szaknyelvi helyesírások különleges szabályait kell alkalmazni. Az akadémiai helyesírási szabályzat erre a tényre gyakran utal a földrajzi, kémiai és más természettudományok esetén, hallgat azonban róla az egyházi, jogi és más humántudományokkal kapcsolatban. Ezek a szaknyelvi eltérések elsősorban az egybe- és különírás, illetve a kis és nagy kezdőbetűk terén jelentkeznek.” (8) Az útmutató szótári részében ezekkel az alakokkal találkozunk: *Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye* (intézménynévként); *Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye* (intézménynévként); *szegeď-rókusi egyházközség*. Tehát az egyházi írásgyakorlatban ezek a névalakok használatosak.

? Melyik a helyes: *Megyünk városnézni* vagy *Városnézésre megyünk*?

! A *városnézés* szóból elvonással, majd továbbképzéssel létrejött *városnézni* alak a bizalmas-tréfás társalgási stílusban fordul

elő. A beszélt nyelvben több olyan összetett főnévvel is találkozunk, amelyből ige képződött elvonással (*nagytakarít, gépir* stb.). Ám a hivatalosabb, választékosabb stílusban inkább a *városnézésre megyünk* kifejezést javasoljuk.

? Hogyan írjuk: *magyar érettségi*?

! A tantárgy megnevezése az *érettségi* szóval egybeírandó jelentéstömörítő összetételt alkot: *magyarérettségi, történelemérettségi, matematikaérettségi* stb. (AkH. 12. 111. szabálypont).

? Amikor valaki negatív melléknevet alkalmaz egy pozitív dologra, az kerülendő vagy megfelelő? Pl.: *rettentően jó* vagy *brutálisan klassz*.

! A társalgási stílusban a *borzasztó(an), rettentő(en), brutál(isan)* stb. szavak fokozó, nyomatékosító szerepben, érzelmek, indulatok kifejezésére gyakran és régóta használatosak. De a választékosabb beszédben nem valók, abban lehetőleg kerüljük őket.

? Az *értekezlet* nem kerül megtartásra kifejezés ugyanazt jelent-e, mint az *értekezlet elmarad*? Helyes-e egyáltalán ez a forma?

! Elsősorban a hivatalos nyelv velejárója a személytelen szerkesztésmód (*nem kerül megtartásra*), a beszélt köznyelvre, társalgási nyelvre, irodalmi nyelvre nem jellemző. Mai felfogás szerint (megszokottsága miatt) bizonyos nyelvváltozatokban nem kifogásoljuk. Példák a rövid változattal együtt: *elfogadásra került – elfogadták; megvételre került – megvásárolták* (Magyar nyelvhasználati szótár. Pauz–Westermann, Celldömölk, 2007).

? Mit jelent a *Mindig macsog a Frici, amikor enni kér mondatban a macsog* szó?

! A 19. század második felében megjelent Czuczor–Fogarasi szótár szerint a macska hangját utánzó ige ('ma, mau hangon szól') a *macsog*. Mai köznyelvi változata: *nyávog*.

? A következő igelakot láttam leírva egy tanári kézikönyvben: *peddzd. A pedz + jed = pedzded* hosszú alakban teljes hasonulás jön létre, de mi indokolja a rövid alakban a hosszú *dz-t*? Avagy a kézikönyv megoldása rossz?

! A *pedz* ige felszólító mód egyes szám második személyű tárgyas ragozása rövid alakja helyesen: *pedzd*. Ebben a szóban a felszólító mód jele a zéró morféma (hangalak nélküli toldalék, amelynek nyelvtani viszonyjelentése van), a *-d* az egyes szám második személyű határozott ragozású igei személynag.

? Létezik-e a magyar nyelvben a *lyuk szón* és a belőle képzett szavakon kívül *ly-nal* kezdődő szó?

! Az Osiris-Helyesírás és az ÉKsz. egy ilyen szót ismer még: *lyüki* (tájszó: apró termetű ember).

? Mi a *stömpöly* szó jelentése és eredete?

! A *stempel, stempely, stömpöly* a német *Stempel* szóból ered (Kritisch-etymologisches Wörterbuch der magyarischen Sprache, etc. [Magyaricae linguae lexicon critico-etymologicum, etc.]. Pozsony, 1833. 822). A *stömpöly* jelentése 'támasz, támaszték; támasztékul (pl. mestergerenda alá) alkalmazott vendégoszlop'. Az Északi-középhegységben, a Tiszántúl egyes vidékein és Szlavóniában általános volt a mestergerendának a belső, lakóterben történő alátámasztása. Ezt a karcsú tartóoszlopot a palóc vidéken *boldoganyának, boldogasszony fájának*, az Alföldön egyszerűen csak *oszlopnak, ágasnak*, Szlavóniában pedig *idegágasnak* nevezték. A középoszlopot, ágast gyakran utólag helyezték a mestergerenda alá, mint pl. Székelyföldön a *stempelyt* vagy *stömpölyt*. Napjainkban a *stempel* bányászati szakszóként 'tám, cölöp' jelentésű. A szó szerepel már Pázmány Péter 1613-as, Isteni igazságra vezérlő kaulauz című művében is

? Mi a *gucsmol* ige pontos jelentése?

! A Czuczor–Fogarasi szótárban: „(gucs-m-ol) áth. m. gucsmolt. A Tisza vidékén am. becsmérel, gúnyol.” Az interneten a 'szid' jelentést is megtaláltuk.

Összeállította: **Minya Károly**

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Már Romániában is hivatalos a magyar nyelv napja. 2015. november 11-én Klaus Johannis román államfő aláírta a parlament döntését: november 13-a Romániában is a magyar nyelv napja lesz.

*

Az 1993-ban alapított *Lőrincze-díjat* 2015-ben **Tóth Etelka** kapta. Laudációját az ÉA decemberi számában közzeltük. Az ASZ egyelőre nem tervezi újabb Lőrincze-díjak kiadását.

*

Magyar Örökség kitüntető címet kapott **Lőrincze Lajos** 2015. december 19-én. A Magyar Tudományos Akadémián tartott díjátadón a laudációt **Balázs Géza** mondta el. (L. e számunk 3. oldalán.)

5. magyar nyelv napja

Az 5. magyar nyelv napja központi ünnepe a Petőfi Irodalmi Múzeumban, ünnepi galája a Pesti Vigadóban volt. A tudományos ülésszakon a 100 éve született Lőrincze Lajosra emlékeztek: Kemény Gábor az írói nyelv-helyességről, H. Varga Gyula a négy évtizedes Édes anyanyelvünk rádióműsoráról, Balázs Géza Lőrincze Lajos örökségéről (Mit műveltem? – Mit műveltek vele?), Nyíri Péter a mai emberközpontú nyelvművelésről szöveg. A programot az Anyanyelvpolók Szövetsége és a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport szervezte. A Pesti Vigadóban csaknem 500 érdeklődő előtt a Misztrál együttes és a Cédrus táncegyüttes idézte fel dalban-táncban csaknem ezer év magyar eseményeit. Beszédet mondott Juhász Judit, az ASZ elnöke, Fekete György, az MMA elnöke, és felolvasták Balog Zoltán miniszter üzenetét is. Az ünnepséget a Boldogasszony anyánk népének közös elnevelése zárta – a Misztrál kíséretében. (A *manyszi.hu* nyomán)

A magyar nyelv napja Szegeden

Az utóbbi években november 13-án az ország egyre több településén, sőt a határon túl is megemlékeznek a magyar nyelv napjáról. Szegeden az Anyanyelvpolók Szövetségének helyi csoportja tavaly Kazinczy-gálát szervezett, amelyen olyan tehetséges fiatalok léptek fel, akik a Szép Magyar Beszéd verseny országos döntőjén Kazinczy-érmet nyertek. Idén játékos nyelvi vetélkedőt szerveztünk 9 középiskolás csapat részvételével. Nagy örömminkre a szegedi diákokon kívül felhívásunkra jelentkeztek az óbecsei gimnázium tanulói is. A program egy megemlékezéssel kezdődött: Gergelyné Bodó Mária tanárnő a 100 éve született Lőrincze Lajos nyelvművelő munkásságát méltatta, majd a Gábor Dénes

középiskola diákjai a nyelvész visszaemlékezéseiből, kedves történeteiből és versekből készült összeállítást adtak elő. Furulyán közreműködött Zsolt Réka, a Karolina iskola tanulója. Az emlékműsor után kezdődött a vídám vetélkedő, melynek során tudni kellett egy sor közmondást, szólást, érdekes szavakat, tájszavakat. A tájékozottság mellett a kreativitás és szerencse is segített a pontszerzésben. Derűs pillanatokot szerzett a nyelvtörők előadása és a pantomim, valamint a humoros szóláskeveredések megfejtése.

A jó hangulatú vetélkedőnek a Szent-Györgyi Albert Agóra adott helyet, amely már többször támogatta az anyanyelvi programok megrendezését. A szervezésből kivették a résztvevőket az Anyanyelvpolók Szövetsége Ifjúsági Tagozatának tagjai, Szegeden tanuló egyetemi hallgatók. A változatosan összeállított feladatokat azáltal tették még élvezetesebbé, hogy ötletes megoldásokat találtak a lebonyolításra, kihasználva a számítógép adta lehetőségeket.

A rendezvényt kiegészítette egy kis kiállítás is, amely Lőrincze Lajos életének, pályájának eseményeit mutatta be az érdeklődőknek. (Némethné Balázs Katalin, Szeged)

100 éve született Lőrincze Lajos

1915. november 24-én született Lőrincze Lajos. 2015. november 24-én kedden reggel a Farkasréti temetőben a Nemzeti Örökség Intézete (NÖRI) szervezett megemlékezést. Beszédet mondott Kozák Péter (NÖRI), Novák Jánosné (Lőrincze Lajos Általános Iskola, Mikóháza) és Kemény Gábor (MTA Nyelvtudományi Intézete). Beszédét e számunkban is olvashatják, valamint a világhálón is (E-NYÉK, www.mnyknt.hu). Délután 14.30-kor Lőrincze Lajos szülőhelyén, Szentgálon a Lőrincze Lajos Általános Iskola udvarán avatták fel Lőrincze Lajos porcelánból készült portrészobrát, Zeke Szabolcs alkotását. Beszédet mondott Szentgál polgármestere, Istvánfalvi Sándor, Polgárdy Imre, a Veszprém megyei közgyűlés elnöke, valamint Simon Attila, a Herendi Porcelán Manufaktúra Zrt. vezérigazgatója. A szentgáli iskola méltón őrzi a falu neves szülőitnek emlékét: nemcsak nevében, de egy kis emlékkiállítással is, valamint a rendszeres megemlékezésekkel. A polgármester az iskola vezetőinek és tanulóinak lelkére kötötte: vigyázzanak erre a nemes szoborra. A szoboravatás ünnepségen az általános iskolások népi táncot mutattak be, majd pedig a Resti Kornél zenekar játszott megzenésített verseket, köztük Kányádi Sándor Lőrincze Lajosnak írt versét.

Megkérdeztük Zeke Szabolcs szobrászművészt, hogy a porcelánból készült szobor

Lőrincze Lajos szobra Szentgálon

menyire tartós. Válasza: „A porcelán önmagában nagyon tartós, az aranyhoz hasonlóan ez az anyag sem lép semmilyen kémiai reakcióba, évmilliókon át változatlanul megmarad. A fizikai behatás kevésbé túri, de a (herendi) Porcelánmanufaktúra vállalta, hogy amennyiben sérülés érné, akkor pótolja a szobrot. (A *manyszi.hu* nyomán)

Katolikus középiskolák

VIII. országos helyesírási versenye

Az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán 2015. november 20-án rendezték meg a katolikus középiskolák VIII. országos helyesírási versenyét. A verseny íránt – az előző évekhez hasonlóan – ebben az esztendőben is nagy volt az érdeklődés, a rendezvényen 13 katolikus középiskola 25 diákjával képviseltette magát. Pilecky Marcel tudományos rektorhelyettes köszöntő szavait követően kezdődött a tollbamondás írása és a feladatok megoldása, a kísérő tanárok részére pedig Gasparics Gyula tartott előadást a könyvtár olvasótermében A magyar helyesírás szabályai 12. kiadásáról. A közös ebédet követően – Deákné Szabó Zsuzsanna művész tanár közreműködésével – a Pikéth Tibor Zeneművészeti Szakközépiskola növendékei, felkészítő tanárai és főiskolánk hallgatói színvonalas komolyzenei koncertet adtak vendégeinknek. Ezt követően került sor a díjátadóra: I. helyezést ért el Brdar Teréz, a kaposvári Nagyboldogasszony Római

A magyar nyelv napja a Petőfi Irodalmi Múzeumban

Szegedi vetélkedő

Katolikus Gimnázium 11. osztályos diákja, a II. helyezett Kovács Irisz, a győri Apor Vilmos Római Katolikus Óvoda, Általános Iskola, Alapfokú Művészeti Iskola, Gimnázium és Kollégium 10. osztályos tanulója lett, míg Karácsony Dávid, a székesfehérvári Ciszterci Szent István Gimnázium 12. osztályos tanulója III. helyezést ért el. Az I. helyezettnek járó serleget, valamint az I–III. helyezetteknek szóló könyvjáradékokat Pilecky Marcel, valamint Petőcz Jánosné, a Nyelvi és Irodalmi Tanszék vezetője adta át. (G. Gy.)

Ifjú szókok verseny Miskolcon

2015. december 11-én nyolcadszor rendezték meg Miskolcon a Miskolc Város Ifjú Szónoka versenyt, amelyen a térség középiskolai tanulói vettek részt. A verseny kötelező feladata ez az Arisztotelészről származó idézet volt: „A tudomány gyökerei keserűek, de gyümölcsei édesek.” Erről négyperces előre elkészített beszédet tartottak a versenyzők, majd sorsolás alapján rögtönzési feladatot is kaptak. A zsűri elnöke Koltói Ádám főiskolai tanár volt. Tagjai: Marien Anita és Szabó Máté osztályvezetők (Miskolc Város Polgármesteri Hivatala), Erdős Éva dékánhelyettes és Sztítás Benedek retorikatanár (a Miskolci Egyetem jogi kara). Tanácskozási joggal vettek részt a zsűri munkájában Buvári Márta (Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány) és Gavlik István (Kossuth Szövetség). A magas színvonalú versenyen a zsűri a versenyzők között hat díjat és különdíjakat osztott ki. Díjat nyertek: 1. Tamás Marcell (Lévay József Református Gimn., tanára: Nagyné Bódor Katalin), 2. Ujj Balázs Máté (Avasi Gimn., tanárai: Bánfalvi Ágnes és Hajas Sarolta), 3. Körej Nóra Csilla (Avasi Gimn., tanárai: Bánfalvi Ágnes és Hajas Sarolta), 4. Hejzei Laura (Fényi Gyula Jezsuita Gimn., tanára: Löveiné Árva Melinda), 5. Lakatos Csaba (Andrássy Gyula Szakközépiskola, tanára: Tatárné Cselei Csilla), 6. Gyenes Donát (Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium, tanára: Soltész Ágnes).

A Kossuth Szövetség különdíjasa: Hejzei Laura, Tamás Marcell; a Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány különdíjasa: Lakatos Csaba. A verseny első helyezette a város képviselőjében indulni fog a 2016. évi Kossuth Szónokversenyen. (Sztítás Benedek)

Felhívás

Az 50. magyar nyelv hetére kiadványt jelent meg az Anyanyelvpolók Szövetsége az elmúlt fél évszázad magyar nyelv heti eseményeiről. Kérjük, akinek bármilyen adat (meghívó, plakát, tudósítás, foto) rendelkezésére áll – különösen az első évtizedekből –, vegye fel a kapcsolatot szerkesztőségünkkel: ea.szerkesztoseg@gmail.com. A kötet szerkesztését február közepén zárjuk. A segítséget előre is köszönjük!

Könyvek

Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére. Szerk.: Jakab Albert Zsolt – Kinda István. Kriza János Néprajzi Társaság – Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum, Kolozsvár, 2015.

Barley, Nigel: Az antropológia nem extrém sport. Typotex, Budapest, 2015.

Folmeg Márta – Jóri Anita: Világ és nyelv szenvedéllyel. Köszöntő kötet Gecső Tamás 60. születésnapjára. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2015.

Karácsony Sándor: Magyar nyelvtan társaslélektani alapon. Széplhalom Könyvműhely, Budapest, 2010.

Lőrincze-émlékkönyv születésének 100. évfordulójára. Szerk.: Balogh Ferencné. Eötös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém, 2015.

Magyar névkutatás a 21. század elején. Hajdú Mihály emlékére. Szerk.: Farkas Tamás és Slíz Mariann. Magyar Nyelvtudományi

Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest, 2015.

Pusztyai János: Terminologie in finnisch-ugrischen Sprachen der Russischen Föderation. Nemzetek Háza – Collegium Fenno-Ugricum, Badacsonytördemic, 2015.

Események

2016. április 11–12. 50. magyar nyelv hete. Fővédnök: Ader János köztársasági elnök. Helyszín: Sárospatak, Széplhalom

2016. május 5–7. Hogyan (ne) tanítsuk a nyelvtant? Konferencia, műhelybeszélgetések a magyar nyelvtan tanításáról, PKE, MSZT, Budapest, Nagyvárad

2016. június 15–19. 3. nyelvész-tábor, Inter, ASZ, Sátoraljaújhely

2016. június 17–19. 6. anyanyelvi juniális, ASZ, Széplhalom

2016. június 18. A legnagyobb magyarok... Esszékonferencia Széchenyi István születésének 225. évfordulója alkalmából, MNYKNT, Széplhalom

2016. július 25–29. Partiumi Nyári Egyetem, PKE, MNYKNT, Berettyóújfalú-Nagyvárad

2016. augusztus 22–27. VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, Pécs

2016. szeptember 30–október 2. Multikulturalitás. 15. Semiotica Agriensis, MSZT, Eger

2016. október 24–26. Nemzetközi magyar szaknyelvi konferencia, Manye, Budapest

2016. november 13. A magyar nyelv napja, PIM, MMA

2016. november 24–25. Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában 6. Az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék konferenciája.

Tájékoztató az Édes Anyanyelvünk terjesztéséről

2015-től az Édes Anyanyelvünk hírlapárusítási terjesztése megszűnt. A lapot a postán lehet előfizetni. Az Anyanyelvpolók Szövetségének (ASZ) tagjai a lapot a tagdíjuk rendezését követő második hónaptól kezdve a megadott címükön fölíazott formában megkapják a lap megjelenésének napján. A szerkesztőség visszamenőlegesen nem tudja biztosítani a lapot.

Az ASZ-tagdíjat átutalással kérjük rendezni az OTP-nél vezetett 11705008-20132015 sz. bankszámlán. A tagdíj 2000, illetve 1500 Ft/év (tanuló, nyugdíjas). Belépési nyilatkozat letölthető a honlapunkról (www.anyanyelvpolo.hu). A beérkezett tagfelvételi kérelemről az elnökség két hónapon belül dönt, a tagság azonban csak a tagdíjfizetéssel együtt válik érvényessé, és csak addig tart, ameddig a tagdíjat fizetik.

A tagsággal, tagdíjfizetéssel, lapterjesztéssel Hujber Szabolcs szerkesztőségi titkárunk foglalkozik. Ő neki kell küldeni a lapba szánt írásokat is. Elérhetőségei: ea.szerkesztoseg@gmail.com. Cím: 1053 Bp., Károlyi u. 16. Szerkesztőségi fogadóóra: szerda 15.00–16.00 (Petőfi Irodalmi Múzeum). A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Két szám között, folyamatosan az ASZ honlapján találunk friss tudnivalókat, írott és képes beszámolókat szövetségünk életéről: www.anyanyelvpolo.hu. Elektronikus formában itt olvashatók az ÉA korábbi számai is.

A Manyszi webboltja (http://www.e-nyelv.hu/bolt/) vállalta az ÉA terjesztését és a rendelkezésre álló korábbi számok kiküldését. Az egyes számok ára 250 Ft, ám a webbolt kénytelen felszámítani a postaköltséget is.

Az ÉA szerkesztősége

A magyar nyelv hete jubileumára

Hétkötetes, nagy értelmező szótárunk így értelmezi a *jubileum* szót: „örömnép, amelyet valamely esemény emlékére ülnek, tartanak; különösen a 25, 50, 100 éves fordulón rendezett ünnepség; emlékünnap”. Azért idéztem szavunk meghatározását éppen a már jó fél évszázados szótárból, mert a magyar nyelv hetét, főleg annak megnyitóját valóban örömnépnek tekintem, s az újabb szótárak ezt a szerintem pontosan ide illő szót nem használják értelmezésükben; na meg azért is, hogy világossá tegyem, nemcsak a századik évforduló lehet jubileum, mint sokan hiszik, hanem az ötvenedik, sőt a huszonötödik is. Az említett szótár egyik példamondata történetesen ez: „huszonöt éves házassági jubileumát ünnepli”. Már a 25 is kerek szám, de az 50 még inkább az, márpedig nekünk most éppen erre van szükségünk.

Hogy is kezdődött? Nagyon is jól emlékszem arra a csaknem fél évszázad előtti napra, amikor Medgyes Bélánéval, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat budapesti szervezeteinek fáradhatatlan előadójával, továbbá a magyar nyelvi és irodalmi szakosztály vezetőségi tagjaival ott ültünk a patinás Kossuth Klub egyik emeleti szobájában, s arról beszélgettünk, hogy Kulin Györgyék remek kezdeményezésének, a csillagászati hétnek a mintájára kísérletképpen nekünk is meg kellene próbálnunk az anyanyelv iránti érdeklődés felkeltése és növelése végett egy olyan hét megszervezésével, amelynek programja teljes egészében az anyanyelv. A gondolatot tett követte. Megalkottuk az „esemény” nevét, s még azon a tavaszon, 1967 áprilisában megrendeztük a magyar nyelv hetét, amely összesen öt előadásból állt (ebből egyet én tartottam) s egy Édes anyanyelvünk című ankétból, amelyet nyelvtudományi intézetbeli főnökömmel, Lőrincze Lajossal és Kovalovszky Miklóssal közösen vezettünk, mégpedig úgy, hogy mindhárman tartottunk egy 15 perces kiselőadást, s utána felváltva válaszoltunk a jelenlevők ránk záporozó kérdéseire.

Ez volt tehát a kezdet. A következő évben is meghirdettük a magyar nyelv hetét, s nagy örömünkre akkor már néhány megyei TIT-szervezet is megrendezte a maga nyelvi hetét a Kossuth Klubban általunk rendezettel nagyjából azonos időben, s ettől kezdve évről évre egyre nőtt a rendezvény ismertsége, népszerűsége. Tíz évvel később már az országnak csaknem mindegyik megyéjében öt, tíz, ötven, száz vagy még több előadás, kerekasztal-konferencia, iskolákban tartott „rendhagyó magyaróra” színesítette, gazdagította a hét programját. Az elvetett mag szárbá szökkent. A magyar nyelv hete országos mozgalommá vált. Nos, ennek idén áprilisban lesz ötven éve...

Grétsy László

Mindenekelőtt a 2015. évi 4. számunkban közzétett feladványok megfejtését adjuk meg.

I. Összetett élővilág. 1. Varjúháj (a varjúhájfélek családjába tartozó növényfaj; Sedum). 2. Békakonty (lápos, nyirkos helyeken tenyésző, zöld fürtös virágú gyomnövény). 3. Géorr (lila virágú, szőrös, golyaorrféle növények nemzetsége). 4. Farkasfog (fészkes virágzatú, termésével az állatok szőrébe kapaszkodó gyomnövény). 5. Kígyónyelv (a kígyópáfrányok rendjébe tartozó növényfaj; Kígyónyelv).

II. Két évforduló. 1. Szirom. 2. Szagos. 3. Zsebes. 4. Csukló. 5. Csalfa. 6. Élethű. Az átlóból a 60 éve elhunyt történész, Szekfű Gyula családneve olvasható ki, a sorokat átrendezve (5, 4, 6, 1, 3, 6) pedig az 1915-ben született íróé, Cseres Tiboré.

III. Találja meg mind a tízet! 1. Kantár. 2. Kontra. 3. Kentaur. 4. Kántor. 5. Kontóra. 6. Kenter. 7. Kintre. 8. Kontúr. 9. Köntör (falaz). 10. Kontár. Örömmel láttuk, hogy ez a feladvány több megfejtőnk is hasonló sorozatok összeállítására ihlette.

IV. Szójátékos csattanó. – Jó, jó, de azóta nincs egyetlen szabad percem sem!

A sorsoláshoz szükséges pontmennyiséget elérők közül azonnal a következőknek kedvezett a szerencse: Budai Csilla, Budapest, Bauer Sándor u. 17. 2/16. (1086); Jávor István, Kazincbarcika, Mátyás király út 7. 2/3. (3700); Kathó Istvánné, Gyömrő, Deák Ferenc u. 21. (2230); Kovács Erika, Eger, Grónay u. 9. 5/4. (3300); Magyar Lídia, Balatonfüzfő, Felsővillator 49. (8175); Masa Gézáné, Mórahalom, Honvéd u. 7. (6782); Szigetvári Zsófia, Budapest, Bécsi út 229. 10/58. (1032); Takátsyné Farkas Irén, Hódmezővásárhely, Tóalj u. 79. (6800); Tekes Rozália, Vác, Csányi krt. 88. 1/6. (2600); Závoczki Lászlóné, Cibakháza, Újszőlő u. 3/A (5462). Nyereményük a Tinta Könyvkiadó jóvoltából Szathmári István *Hogyan elemezzünk verset?* című kötete. Szívből gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Rejtőzködő magyar városok. Az itt következő definíciók mindegyikére egy olyan szóval kell válaszolni, amelynek elején, belsejében vagy végén intarziászerűen egy-egy magyar város neve

III. Szóbekebelezősdí. Ebben a fejtörőnkben csupán meghatározásokat adva olyan szavakat rejtvényesítettünk, amelyek egy másik szó bekebelezésére is alkalmasak – ezek definícióját is közöljük –, s amelyek ezzel az intarziászóval gazdagodva egy újabb, szintén értelmes szóvá kerekednek ki. Természetesen ez utóbbiaknak a meghatározását is megadtuk. Egy példa: kiinduló szó lehet az *érzés*, beszűrt szó egy sporteszköz neve, a *teke*, az ennek bekebelezésével kialakult, felhízlalt szó pedig a tanulmányt, dolgot jelentő *értekezés*. A meghatározásokat könnyítésként a beszűrt szavak ábécérendjében adjuk meg. A helyes megfejtésért, amely mindig három-három szót jelent, 10-szer 3, azaz 30 pont jár.

A kiinduló szó	A beszűrt szó	A felhízlalt szó
1. Rágószervünk kinövésének folyamata	Kedvelt gyümölcs	Nyelvi formába öntés
2. Harapás	Bütordarab	Tartóztatás
3. A Magyar Alumíniumtermelő és Kereskedelmi Zrt. mozaikneve	Szűrőfegyver	A természet kedves zenéje
4. Ide-oda mozgatás	Csonthéjas gyümölcs	Kedvelt időtöltés
5. Női név; egy zongoraművésznünk is ezt viseli	Fényforrás	Egy kvarcot is tartalmazó kőzet
6. Egyedül ő	Afrikai állam, fővárosa Bamako	Puliszka
7. Hajadon lányok fejéke	Ismert humoristánk családneve	Játékos hálószobai dobálódzás
8. Illatos déligyümölcs	Csibuk	Az aktuális feladatokat közlő katonai szolgálati irat
9. Küldeményeket továbbító intézmény	Pásztorkutya	Demagóg politikai irányzat híve
10. Betakarítás	Cseléd, alkalmazott	Autósok kényszerűen lassú előrehaladása

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a Peti poénja című, túloldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. A helyes megfejtés 25 pontot ér.

Az e számban közölt rejtvények együttes értéke 89 pont, de már 60 pont is elég a sorsolásban való részvételhez. A feladványok megoldását **2016. április 1-jéig** szíveskedjenek elküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének e-mail-címére: gretsy1@t-online.hu.

Minden olvasónknak sikeres megfejtést kívánunk a feladványok szerzői:

Gerley Imre (I.), Grétsy László (III.), Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.)

is ott rejtőzik. A megfejtett szavakért és a bennük rejlő nevekért egyaránt 1-1 pont jár, a telitalálatos megoldás tehát 20 pontot ér. A meghatározások a megfejtendő városok betűrendjében követik egymást.

- Háromszög alakú, orosz pengetős hangszer:
- Indiai táncosnő portugál eredetű szóval:
- Oltott mészből és homokból készített építőipari kötőanyag:
- Elcsat angol, elkőborol (pl. egy bárány):
- Hirtelen esni kezd (az eső):
- Körözött személy nyomravezetőjének járó pénzjutalom:
- Rabokra felügyelő hivatásos személy:
- Iratcsomó:
- A karácsonyi ünnep legmeghittebb része:
- Kalandor kissé régies szóval:

II. Két évforduló. Ha olvasóink a hétszer hetes ábrát a meghatározásoknak megfelelő szavakkal töltik ki, akkor a harmadik oszlopban egy 250 éve született kiváló költő, egyúttal jeles botanikus nevét olvashatják össze. a sorok megfelelő átrendezése után pedig az ötödik oszlopban egy Anna keresztnevű, 1885-ben született s a múlt században alkotó, 20 éve elhunyt költő, egyszersmind iparművész nevére bukkanhatnak. Mindkét névért 7 pont jár, tehát együtt 14.

- Veszteségesen üzletel:
- Hozzálép:
- Gyógyítás része:
- Összehúzó hatású szer:
- Zegzugos vonal:
- Nagyobb terem:
- Társaskör:

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (88.)

	1	MÖGÖTT ELLENTÉTE	NÉZD CSAK!	NÉHA! MAGYAR SZINÉSZ	<h3>PETI POÉNJA</h3> <p>– Ne játszd ilyen vadul a kishüggoddal, bánj vele gyengédn! – inti fiát az apa.</p> <p>Néhány perc múlva visszatérve a gyerekszobába, látja, hogy Peti filctollal öles C betűket rajzol a húga hátára.</p> <p>– Mit csinálsz már megint Évikével?! – kérdi indulatosan.</p> <p>(A gyerek választát a számozott sorokban rejtettük el!)</p>									
DSIDA ...: 20. SZÁZADI ERDÉLYI KÖLTŐ														
LIZINEK IS BECÉZIK KÖZELEG, RÉGIESEN														
PÁGER ...: NÉHA! SZINÉSZ NÉVELŐ			MESEVÉGI											
MŰKÖDŐ SZICILIAI VULKÁN														
MÉTER		INDULAT-SZÓ												
LENGYEL FOCISTA, 1974 VB-GÓLKIRÁLYA (GRZEGORZ)		NŐI SZERZETES								ERDEI ...: EXVILÁGBAJNOK OKÓLVÍVÓ	ÖRKÉNY ISTVÁN MŰVE	AZ EZÜST VEGYEJE	DONOR TÁV VÉGE!	
KÁLIUM														
SAVANYÚ FOLYADEK KONYHAI EDÉNY				KOMA FELSŐBB RENDELKEZÉS										
PÁRDUCMACSKA OXIGÉN							FELTÉVE, DE NEM A POLCRAI!							
							MAJDNEM ODA!							
ÚTBAN ARRÁ		GYÉRÜLŐ					ULRIK, BECÉZVE							
PERC, RÖVIDEN		FELSŐ VÉGTAG												
SZÁNDÉKOZIK					VIZET LOCSOL A VIRÁGRA	PATÁS ÁLLAT ISZLAM FŐPAP			2					
KÖZP. AMERIKAI ÁLLAM POLGÁRA								MAGYAR AUTOJEL KÉMÉNY, KÜRTŐ						
NŐI KOZMETIKAI SZER								KIPLUNG KÍGYÓJA ÉRD KÖZPEI!						
	?	KÉRDŐSZÓCSKA NEDVES, NYIRKOS		TORKUNK RÉSZE RÉGI MÉHLAKÁS										
VAJON AZ ILLETŐ?	VANÁDIUM MŰZSÁK SZÁRNYAS LOVA		SÁLAT KÉSZÍT NAP ÉS PÉK TESZTI!				MEGBIZOTT, RÖVIDEN							
13. SZÁZADI ITALIAI ÉPÍTÉSZ (NICOLA)							KIES RÉSZLETI							
NEMES-FÉM NYAKRAVALÓ ÉSZAK							LABDÁT LEKEZEL							
				TŰT HASZNÁL RÁÉRŐS JÁRKALÁS				ÉV ELEJE! ÓZD MELLETTI HELYSÉG						
PERZSEL			LEADJA VOKSÁT											
AZ ARZÉN VEGYEJE			KOPASZ											
HÁZVÉGI TUDOMÁNYOS MUNKATÁRS		VÉGTÉLEN TÉR! ATOMMAG!		DOLOGTALAN MÉH AZ ÓKOR KEZDETEI!										
							SALEM (VÁROS-NÉV), RÖV. FOGBÉLI							
KELVIN KATONAI VEZÉRSZÓ									!					

Nem szótározott szavak tárháza

alfahím – vezető, vezér; olyan férfi, akit a többiek követnek

btm – beilleszkedési, tanulási és magartási (probléma). Pl. *btm-es* tanuló.

buzsmeg – busz megálló. Pl. Amikor már a *buzsmegbe* indulunk.

cukiság – kedvesség

csőtop – ruhaféleség

csubuk – borralaló (a romániai magyar nyelvújításban)

elnök – remek, nagyszerű. Pl. Öcsém, mekkora *elnök* vagy.

fajoz – faji előítéletes szöveget mond. Pl. Itt nincs *fajozás*.

fake – hamisítvány (angol). Kiejtése: féjk. Pl. *Fake* a fotó, Nem vagyok *fake*. Megj.: Az internetről „lopott” fotók kapcsán terjedő szó.

fáradt cefre – moslék (tájszó)

félelemipar – a félelemre épülő szórakoztatóipari tevékenység

femináci (feminista náci) – elvakultan feminista személy

hali napi koszika – (ízletelen tréfa) halottak napi koszorú

intelligens falu – internetbe bekapcsolt falu

játszó – játszótér

királyság – boldogság. Pl. *Királyság* van!

kisszékes pálinka – primitív eljárással készített pálinka (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

kocázik – disznót (kocát) tart

kolor, pl. dobja a *kolor*t – jó színben tünteti fel magát

közteres – közterület-felügyelő

mekizik – McDonald'sba jár étkezni

menedékes – menedékkérő

mifantológia – szövegtörténet-kutatás (nyelvészek között elterjedt kifejezés O. Nagy Gábor *Mi fán terem?* című könyvének címéből)

no go-zóna – településnek olyan része, amelybe idegenek nem szívesen mennek be (másként: *gettó*)

nyelvtannáci – a helyesírást, nyelvtant túlzott szigorúsággal számonkérő személy (az interneten)

olt – (valótlanságról) meggyőzni próbál valakit. Pl. *oltja* a nőt.

párhuzamos társadalom – a többségi társadalom életmódját, értékrendjét átvenni nem akaró, nem integrálódó társadalmi réteg

plani – a kecskeméti planetárium rövidítése

planis – a (kecskeméti) planetáriumban dolgozó

politikai kábítószer – közvélemény-kutatás

rárepülős csaj – minden férfival kikezdő nő

reketül – (koncerten) rekedtre kiabálja magát

térbalett – az otthon terében zajló állandó mozgások, a család életének ismétlődő koreográfiája (a környezetpszichológia megnevezése) (hvg.hu 2015. dec. 10.)

A rovat teljes 1998–2015. közötti anyaga megjelent az Új magyar szavak szótára című kiadványban (IKU-tár). Kapható: www.e-nyelv.hu/konyvesbolt.

B. G.

balazsge@due.hu

„Népi nyelvészet” a Balaton partján (nyári emlék). Egy arra járó nyelvőr szerint a *halászlé* többes száma nem *halászlék*, hanem *halászlévek*. Holott mind a kettő szabályos a maga módján. Inkább a *konyhafőnök* szó elől hiányzó névelőt kellene pótolni: *A konyhafőnök ajánlata*.

Guatemala: komikus lesz az új államfő

A komikus Jimmy Moralest választották meg államfőnek a közép-amerikai Guatemalában.

Az eredmény szerint a szociáldemokratáknak ellenzékbe kell vonulniuk. Az ország ko-

Vajon miért lesz komikus az új államfő? Ne találgassuk, hiszen csupán arról van szó, hogy azelőtt komikus volt. Vagyis: *Egy komikus* lett az új államfő. Harmincöt éve ezt írták: *Színész lett* az Egyesült Államok elnöke. Nincsenek új hibák, csak fiatal újságírók vannak.

Real Madrid sztárja volt. Irodalmunkban pedig Molnár Ferenc halálának a 63. évfordulója. Munkásságának jelentőségéből elég két halhatatlan művét kiemelni: A Pál utcai fiúk című regényét és a *Liliomfi* című színművét. Melles-

Molnár Ferenc másodikként említett „halhatatlan műve” nem a *Liliomfi* volt (ezt Szigligeti Ede írta, és Makk Károly rendezett belőle megunthatatlan, remek filmet), hanem a *Liliom*. Ne keverjük össze őket!

Szunnita: az iszlám vallás kisebbségi irányzata, szó szerinti jelentése: a sunna követői. A síták és a szunniták között a Próféta halála után alakult ki törés. A szunniták szerint a közösség rangidős vezetői közül kell kiválasztani az új kalifát, míg a síták a Próféta leszármazottainak adták volna a hatalmat.

Síta: az iszlám vallás kisebbségi irányzata, a szó a sía (párt) szóból ered. Kr. u. 680-ban Kerbalában jelentős vereséget szenvedtek a szunnitáktól. A történelem során gyakran üldözték őket. A muszlim világban csak Iránban vannak többségben, illetve Bassár el-Aszad szír elnök családja is a síták egyik irányzatának számító alavitákhoz tartozik.

Az adatokat gyűjtötte és kommentálta: **K. G.**

Most akkor melyik irányzat van kisebbségben: a szunnita vagy a síta? Mert mind a kettő nem lehet. A Wikipédia szerint a szunniták vannak többségben (90%), a síták kisebbségben (10, legfeljebb 13%). Amit az újság ír, nem tudatlanság, csupán figyelmetlenség. De ez is kínos.

JÓ TUDNI

Az 1906-os londoni olimpia nemcsak azért volt különleges, mert az oroszok 12 napot késtek róla (a delegáció ugyanis a Gergely-naptárt nézte, így csúsztak le csaknem az összes versenyszámról), hanem azért is, mert ekkor osztottak először hivatalosan is díjakat nőknek.

A cári Oroszországban a *Julianus-naptár* volt használatban, ez késik 12 napot a *Gergely-naptár*hoz képest, nem fordítva. A londoni, pontosabban az *első* londoni olimpia pedig nem 1906-ban volt, hanem 1908-ban. Ezeket is jó (lett volna) tudni.

sen soha nem sikerült. Olyan áthatolhatatlan vasfüggönnyel vette körül Magyarországot, amelyre Bárczy Benő is büszke volna: „Állata őrzeni négy alabárdost, lélek az ajtón se be, se ki.” Ami így teljesen persze nem igaz,

Nem bizony, mert négy alabárdost nem Bárczi (!) Benő állata (ő hosszú, hegyes törrel ifjú szívében hevert egyszerű ravatalán), hanem az atyja, aki így akarta kideríteni, ki volt fiának gyilkosa. Arany Tetemre hívás című balladája túl ismert ahhoz, hogy ilyen pontatlanul hivatkozzanak rá. Vagy az a baj, hogy már nem is olyan ismert?

Az lett volna az igazi „okos döntés”, ha a *minden nap*, vagyis 'naponta' szót egybeírják. Más ez: *Minden napnak* leszakaszd virágát. (A gyártó cég nevét letakartuk.)